

॥ तैत्तिरीय संहिता ॥

॥ काण्डम् ३ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां तृतीयकाण्डे प्रथमः प्रश्नः ॥

प्रजापतिरकामयत प्रजाः सृजेयेति स तपोऽतप्यत स सर्पानसृजत सोऽकामयत प्रजाः सृजेयेति स द्वितीयमतप्यत स वयांस्यसृजत सोऽकामयत प्रजाः सृजेयेति स तृतीयमतप्यत स एतं दीक्षितवादमपश्यत्तमवदत्ततो वै स प्रजा असृजत यत्तपस्तत्त्वा दीक्षितवादं वदति प्रजा एव तद्यजमानः ॥ १ ॥

सृजते यद्वै दीक्षितोऽमेध्यम्पश्यत्यपास्माद्दीक्षा क्रामति नीलमस्य हरो व्येत्यबद्धम्मनो दरिद्रं चक्षुः सूर्यो ज्योतिषाः श्रेष्ठो दीक्षे मा मां हासीरित्याह नास्माद्दीक्षापं क्रामति नास्य नीलं न हरो व्येति यद्वै दीक्षितमभिवर्षति दिव्या आपोऽशान्ता ओजो बलं दीक्षाम् ॥ २ ॥

तपोऽस्य निर्घन्त्युन्दतीर्बलं धत्तौजो धत्त बलं धत्त मा मे

दीक्षां मा तपो निर्वधिष्टेत्याहैतदेव सर्वमात्मन्धत्ते नास्यौजो
 बलं न दीक्षां न तपो निर्घन्त्यग्निर्वै दीक्षितस्य देवता सो-
 ऽस्मादेतरहिं तिर इव यरहि याति तर्माश्वरः रक्षांसि
 हन्तोः॥ ३॥

भद्रादभि श्रेयः प्रेहि बृहस्पतिः पुरएता ते अस्त्वित्याह
 ब्रह्म वै देवानाम्बृहस्पतिस्तमेवान्वारभते स एनः
 सम्पारयत्येदमगन्म देवयजनम्पृथिव्या इत्याह देवयजनः
 ह्येष पृथिव्या आगच्छति यो यजते विश्वे देवा यदजुषन्त
 पूर्व इत्याह विश्वे ह्येतदेवा जोषयन्ते यद्वाह्मणा ऋक्सामाभ्यां
 यजुषा संतरन्त इत्याहऋक्सामाभ्यां ह्येष यजुषा संतरति
 यो यजते रायस्पोषेण समिषा मदेमेत्याहाशिषमेवैतामा
 शास्ते॥ ४॥

यजमानो दीक्षां हन्तोर्ब्राह्मणाश्चतुर्विंशतिश्च॥ १॥ [१]

एष ते गायत्रो भाग इति मे सोमाय ब्रूतादेष ते त्रैष्टुभो
 जागतो भाग इति मे सोमाय ब्रूताच्छन्दोमानाः साम्राज्यं
 गच्छेति मे सोमाय ब्रूताद्यो वै सोमः राजानः साम्राज्यं
 लोकं गमयित्वा क्रीणाति गच्छति स्वानाः साम्राज्यं

छन्दांसि खलु वै सोमस्य राज्ञः साम्राज्यो लोकः
पुरस्तात्सोमस्य क्रयादेवमभि मन्त्रयेत् साम्राज्यमेव ॥ ५ ॥

एनं लोकं गमयित्वा क्रीणाति गच्छति स्वानां साम्राज्यं
यो वै तानूनप्रस्यं प्रतिष्ठां वेद प्रत्येव तिष्ठति ब्रह्मवादिनो
वदन्ति न प्राश्नन्ति न जुहुत्यथ क्व तानूनप्रं प्रति तिष्ठतीति
प्रजापतौ मनसीति ब्रूयात्रिरव जिघ्रेत्प्रजापतौ त्वा मनसि
जुहोमीत्येषा वै तानूनप्रस्यं प्रतिष्ठा य एवं वेद प्रत्येव तिष्ठति
यः ॥ ६ ॥

वा अध्वर्योः प्रतिष्ठां वेद प्रत्येव तिष्ठति यतो
मन्येतानभिक्रम्य होष्यामीति तत्तिष्ठन्ना श्रावयेदेषा वा
अध्वर्योः प्रतिष्ठा य एवं वेद प्रत्येव तिष्ठति यदभिक्रम्य
जुहुयात्प्रतिष्ठाया इयात्तस्मात्समानत्र तिष्ठता होतव्यं
प्रतिष्ठित्यै यो वा अध्वर्योः स्वं वेद स्ववानेव भवति सुग्वा
अस्य स्वं वायव्यमस्य ॥ ७ ॥

स्वं चमसौऽस्य स्वं यद्वायव्यं वा चमसं वा-
ऽनन्वारभ्याश्रावयेत्स्वादियात्तस्मादनन्वारभ्याश्राव्यं स्वादेव
नैति यो वै सोममप्रतिष्ठाप्य स्तोत्रमुपाकरोत्यप्रतिष्ठितः

सोमो भवत्यप्रतिष्ठितः स्तोमोऽप्रतिष्ठितान्युक्थान्यप्रतिष्ठितो
यजमानोऽप्रतिष्ठितोऽध्वर्युर्वायव्यं वै सोमस्य प्रतिष्ठा
चमसोऽस्य प्रतिष्ठा सोमः स्तोमस्य स्तोम उक्थानां ग्रहं
वा गृहीत्वा चमसं वोच्चीयं स्तोत्रमुपाकुर्यात्प्रत्येव सोमः
स्थापयति प्रति स्तोमम्प्रत्युक्थानि प्रति यजमानस्तिष्ठति
प्रत्यध्वर्युः॥८॥

एव तिष्ठति यो वायव्यमस्य ग्रहं वैकान्नविंशतिश्च॥२॥ [२]

यज्ञं वा एतत्सम्भरन्ति यत्सोमक्रयण्यै पदं यज्ञमुखं
हविर्धाने यर्हि हविर्धाने प्राचीं प्रवर्तयेयुस्तरहि
तेनाक्षमुपाध्याद्यज्ञमुख एव यज्ञमनु सं तनोति प्राश्नमग्निम्प्र
हरन्त्युत्पत्नीमा नयन्त्यन्वनांसि प्र वर्तयन्त्यथ वा अस्यैष
धिष्णिगो हीयते सोऽनु ध्यायति स ईश्वरो रुद्रो भूत्वा॥९॥

प्रजां पशून् यजमानस्य शमयितोर्यर्हि पशुमार्पितमुदञ्चं
नयन्ति तरहि तस्य पशुश्रपणं हरेत्तेनैवैनम्भागिनं
करोति यजमानो वा आहवनीयो यजमानं वा एतद्वि
कर्षन्ते यदाहवनीयात्पशुश्रपणं हरन्ति स वैव
स्यान्निर्मन्थ्यं वा कुर्याद्यजमानस्य सात्मत्वाय यदि

प॒शोर्वा॑दानं॒ नश्ये॑दाज्यस्य॒ प्रत्या॒ख्याय॑मव॒ द्येत्स्यै॑व ततः॒
 प्राय॑श्चित्तिर्ये प॒शुं वि॑म॒श्रीरन्॒ यस्तान्का॒मये॑तार्ति॒माच्छे॑युरिति॒
 कु॒विद॒ङ्गेति॒ नमो॑वृ॒क्तिव॒त्यर्चा॒ग्नीध्रे॑ जुहुया॒न्नमो॑वृ॒क्तिमे॒वैषां॑ वृ॒द्धे
 ता॒जगा॑र्ति॒माच्छ॑न्ति॥१०॥

भूत्वा तत॑ष्प॒द्विंश॑तिश्च॥३॥ [३]

प्र॒जाप॑ते॒र्जाय॑मानाः प्र॒जा जा॒ताश्च॒ या इ॒माः। तस्मै॒ प्रति॒
 प्र वै॑दय चि॒कित्वा॑ अन॒ मन्य॑ताम्। इ॒मम्प॒शुम्प॑शुपते ते
 अ॒द्य ब॒ध्नाम्य॑ग्रे सु॒कृत॑स्य॒ मध्ये॑। अन॒ मन्य॑स्व सु॒यजा॑
 यजाम् जुष्टं॑ दे॒वाना॑मि॒दम॑स्तु ह॒व्यम्। प्र॒जान॑न्तः॒ प्रति॑
 गृ॒ह्णन्ति॒ पूर्वे॑ प्रा॒णम॑ङ्गे॒भ्यः पर्या॑चरन्तम्। सु॒वर्गं॑ या॒हि
 प॒थिभि॑र्दे॒वयानै॒रोष॑धीषु॒ प्रति॑ तिष्ठा॒ शरी॑रैः। येषा॒मीशे॑॥११॥

प॒शुप॑तिः पशूनां चतु॑ष्पदामु॒त च॑ द्वि॒पदाम्॑। निष्क्री॑तो॒
 ऽयं॑ य॒ज्ञिय॑म्भा॒गमे॑तु रा॒यस्पोषा॑ यज॑मानस्य सन्तु। ये
 ब॒ध्यमा॑न॒मनु॑ ब॒ध्यमा॑ना अ॒भ्यैक्ष॑न्त॒ मन॑सा चक्षु॑षा च।
 अ॒ग्निस्ता॑ अ॒ग्रे प्र मु॑मोक्तु दे॒वः प्र॒जाप॑तिः प्र॒जया॑
 संवि॑दानः। य आ॒र॒ण्याः प॒शवो॑ वि॒श्वरू॑पा॒ विरू॑पाः सन्तो॑
 बहु॑धैक॑रूपाः। वा॒युस्ता॑ अ॒ग्रे प्र मु॑मोक्तु दे॒वः प्र॒जाप॑तिः

प्रजया संविदानः। प्रमुञ्चमानाः॥१२॥

भुवनस्य रेतो गातुं धत्त यजमानाय देवाः। उपाकृतं
शशमानं यदस्थाञ्जीवं देवानामप्येतु पाथः। नाना प्राणो
यजमानस्य पशुना यज्ञो देवेभिः सह देवयानः। जीवं
देवानामप्येतु पाथः सत्याः संन्तु यजमानस्य कामाः।
यत्पशुर्मायुमकृतोरो वा पद्धिराहते। अग्निर्मा तस्मादेनसो
विश्वान्मुञ्चत्वहंसः। शमितार उपेतंन यज्ञम्॥१३॥

देवेभिरिन्वितम्। पाशात्पशुम्प्र मुञ्चत बन्धाद्यज्ञपतिम्परि।
अदितिः पाशम्प्र मुमोक्तेतं नमः पशुभ्यः पशुपतये करोमि।
अरातीयन्तमधरं कृणोमि यं द्विष्मस्तस्मिन्प्रति मुञ्चामि
पाशम्। त्वामु ते दधिरे हव्यवाहः शृतंकर्तारमुत यज्ञियं च।
अग्ने सदक्षः सतनुरहि भूत्वाऽथ हव्या जातवेदो जुषस्व।
जातवेदो वपया गच्छ देवान्त्वहं हि होतां प्रथमो बभूथ।
घृतेन त्वं तनुवो वर्धयस्व स्वाहाकृतः हविरदन्तु देवाः।
स्वाहा देवेभ्यो देवेभ्यः स्वाहा॥१४॥

ईशे प्रमुञ्चमाना यज्ञन्त्वहं षोडश च॥४॥ [४]

प्राजापत्या वै पशवस्तेषां रुद्रोऽधिपतिर्यदेताभ्यामुपाकरोति

ताभ्यामेवैनं प्रतिप्रोच्या लभत आत्मनोऽनोव्रस्काय
 द्वाभ्यामुपाकरोति द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्या उपाकृत्य पञ्च
 जुहोति पाङ्क्तीः पशवः पशूनेवाव रुन्दे मृत्यवे वा एष नीयते
 यत्पशुस्तं यदन्वारभेत प्रमायुको यजमानः स्यान्नाना प्राणो
 यजमानस्य पशुनेत्याहु व्यावृत्त्यै॥१५॥

यत्पशुर्मायुमकृतेति जुहोति शान्त्यै शमितार उपेतनेत्याहु
 यथायजुरेवैतद्वपायां वा आह्नियमाणायामग्नेर्मेधोऽपं क्रामति
 त्वामु ते दधिरे हव्यवाहमिति वृषामभि जुहोत्यग्नेरेव
 मेधमव रुन्देऽथो शृतत्वाय पुरस्तात्स्वाहाकृतयो वा अन्ये
 देवा उपरिष्ठात्स्वाहाकृतयोऽन्ये स्वाहा देवेभ्यो देवेभ्यः
 स्वाहेत्यभितो वृषां जुहोति तानेवोभयान्प्रीणाति॥१६॥

व्यावृत्त्या अभितो वृषां पञ्च च॥५॥ [५]

यो वा अयथादेवतं यज्ञमुपचरत्या देवताभ्यो
 वृश्च्यते पापीयान्भवति यो यथादेवतं न देवताभ्य
 आ वृश्च्यते वसीयान्भवत्याग्नेय्यर्चाग्नीध्रमभि मृशेद्वैष्णव्या
 हविर्धानमाग्नेय्या सुचो वायव्या वायव्यान्यैन्द्रिया सदो
 यथादेवतमेव यज्ञमुप चरति न देवताभ्य आ वृश्च्यते

वसी॑यान्भवति यु॒नज्मि॑ ते पृथि॒वीं ज्योति॑षा सह यु॒नज्मि॑
वा॒युम॒न्तरि॑क्षेण॥१७॥

ते सह यु॒नज्मि॑ वाचः॑ सह सूर्ये॑ण ते यु॒नज्मि॑
ति॒स्रो वि॒पृचः॑ सूर्यस्य ते। अग्नि॑र्दे॒वता॑ गाय॒त्री छन्द॑
उपा॑शोः पात्र॑मसि सोमो॑ दे॒वता॑ त्रि॒ष्टुप्छन्दो॑ऽन्तर्या॑मस्य
पात्र॑मसीन्द्रो॑ दे॒वता॑ जग॑ती छन्द॑ इन्द्र॒वायु॑वोः पात्र॑मसि
बृह॒स्पति॑र्दे॒वता॑ऽनु॒ष्टुप्छन्दो॑ मि॒त्रावरु॑णयोः पात्र॑मस्य॒श्विनौ
दे॒वता॑ प॒ङ्क्ति॑श्छन्दो॑ऽश्वि॒नोः पात्र॑मसि सूर्यो॑ दे॒वता॑ बृह॒ती॥१८॥

छन्दः॑ शुक्रस्य पात्र॑मसि च॒न्द्रमा॑ दे॒वता॑ स॒तोबृ॑हती छन्दो॑
म॒न्थिनः॑ पात्र॑मसि वि॒श्वे दे॒वा दे॒वतो॑ष्णिहा छन्द॑ आग्र॒यण॑स्य
पात्र॑मसीन्द्रो॑ दे॒वता॑ क॒कुच्छ॑न्द उ॒क्थाना॑म्पात्र॑मसि पृथि॒वी
दे॒वता॑ वि॒राट्छन्दो॑ ध्रु॒वस्य॑ पात्र॑मसि॥१९॥

अ॒न्तरि॑क्षेण बृह॒ती त्रय॑स्त्रिंशच्च॥६॥ [६]

इष्ट॑र्गो वा अ॒ध्वर्यु॑र्यज॑मानस्येष्ट॑र्गः खलु॑ वै पूर्॒वोऽष्टुः॑ क्षी॒यत॑
आस॒न्यान्मा॑ मन्त्रा॑त्पाहि॒ कस्या॑श्चिद॒भि॒शंस्त्या॑ इति॑ पु॒रा
प्रा॑तरनु॒वाका॑ञ्जु॒हया॑दा॒त्मन॑ ए॒व तद॑ध्व॒र्युः पु॒रस्ता॑च्छ॒र्म नह्य॑ते-
ऽना॑त्यै सं॒वेशाय॑ त्वोप॒वेशाय॑ त्वा गाय॒त्रिया॑स्त्रि॒ष्टुभो॑ जग॑त्या

अ॒भिभू॑त्यै स्वाहा प्राणा॑पानौ मृत्यो॑र्मा पातं प्राणा॑पानौ मा
मां हा॒सिष्टं दे॒वता॑सु वा ए॒ते प्रा॑णापा॒नयोः॑ ॥ २० ॥

व्याय॑च्छन्ते येषा॒ऽसौमः॑ समृच्छ॑ते संवे॒शाय॑ त्वोपवे॒शाय॑
त्वेत्या॑ह छन्दा॑सि वै संवे॒श उ॑पवे॒शश्छन्दा॑भिरे॒वास्य॑
छन्दा॑सि वृ॒द्धे प्रेति॑व॒न्त्याज्या॑नि भवन्त्यभिजि॑त्यै
म॒रुत्व॑न्तीः प्रति॒पदो॑ विजि॑त्या उ॒भे बृ॑ह॒द्रथ॑न्तरे भ॒वत॑ इ॒यं
वाव र॑थं॒तरम॑सौ बृ॒हदा॑भ्यामे॒वैन॑मन्तरे॒त्यद्य॑ वाव र॑थं॒तरऽ
श्वो बृ॑हद॒द्याश्वा॑दे॒वैन॑मन्तरे॒ति भू॑तम् ॥ २१ ॥

वाव र॑थं॒तरम्भ॑विष्यद्बृ॒हद्भू॑ताच्चै॒वैन॑म्भविष्य॑तश्चान्तरे॒ति
परि॑मितं वाव र॑थं॒तरम॑परि॒मितम्बृ॑ह॒त्परि॑मिताच्चै॒वैन॑मपरि॒-
मिता॑च्चान्तरे॒ति विश्वा॑मि॒त्रज॑मद॒ग्नी व॑सि॒ष्ठेना॑स्प॒र्धेता॑ऽ
स ए॒तज्ज॑मद॒ग्निर्वि॒हव्य॑मपश्य॒त्तेन॑ वै स व॑सि॒ष्ठस्येन्द्रि॑यं
वी॒र्य॑मवृ॒द्धं यद्वि॒हव्य॑ः श॒स्यत॑ इन्द्रि॒यमे॒व तद्वी॑र्यं यज॑मानो
भ्रातृ॑व्यस्य वृ॒द्धे यस्य॑ भूया॑सो यज्ञ॑क्र॒तव॑ इत्या॑हुः स दे॒वता॑
वृ॒द्ध इति॑ यद्य॒ग्निष्टो॑मः सोमः॑ प॒रस्ता॑त्स्यादु॒क्थ्यं कु॑र्वीत
यद्यु॒क्थ्यः स्याद॑तिरा॒त्रं कु॑र्वीत यज्ञ॑क्र॒तुभि॑रे॒वास्य॑ दे॒वता॑ वृ॒द्धे
वसो॑यान्भवति ॥ २२ ॥

प्राणापानयोर्भूतं वृद्धेऽष्टाविंशतिश्च॥७॥ [७]

नि॒ग्राभ्याः॑ स्थ दे॒वश्रु॒त आ॒युर्मे॑ तर्पयत प्रा॒णं मे॑ तर्पयतापा॒नं
मे॑ तर्पयत व्या॒नं मे॑ तर्पयत॒ चक्षु॑र्मे॑ तर्पयत॒ श्रोत्रं॑ मे॑ तर्पयत॒
मनो॑ मे॑ तर्पयत॒ वाचं॑ मे॑ तर्पयतात्मा॒नं मे॑ तर्पयताङ्गा॒नि मे॑
तर्पयत प्र॒जां मे॑ तर्पयत प॒शून्मे॑ तर्पयत गृ॒हान्मे॑ तर्पयत
गु॒णान्मे॑ तर्पयत स॒र्वग॑णं मा तर्पयत तर्पय॑त मा॥२३॥

गु॒णा मे॒ मा वि॒ तृ॒ष॒न्नोष॑धयो॒ वै सोम॑स्य॒ विशो॒ विशः॑
खलु॒ वै राज्ञः॑ प्रदा॑तोरीश्वरा ऐ॒न्द्रः सोमोऽवी॑वृधं वो॒ मन॑सा
सुजा॑ता ऋत॑प्रजाता॒ भग॒ इद्वः॑ स्याम। इन्द्रे॑ण दे॒वीर्वी॑रुधः
संवि॑दाना अनु॒ मन्य॑न्ता॒ः स॒र्वना॑य सोम॒मित्या॒हौष॑धीभ्य
ए॒वैन॑ः॒ स्वायै॑ वि॒शः स्वायै॑ दे॒वता॑यै॒ निर्या॑च्या॒भि षु॑णोति॒
यो वै सोम॑स्याभिषूयमाणस्य॥२४॥

प्र॒थ॒मोऽ॑शुः स्कन्द॑ति॒ स ई॑श्वर इन्द्रि॒यं वी॒र्यं॑ प्र॒जां प॒शून्
यज॑मानस्य॒ निर्ह॑न्तोस्तम॒भि म॑न्त्रये॒ता मा॑स्कान्त्स॒ह प्र॒जया॑
स॒ह रा॒यस्पोषे॑णेन्द्रि॒यं मे॑ वी॒र्यं॑ मा निर्व॑धी॒रित्या॒शिष॑मे॒वैता॑मा
शा॑स्त इन्द्रि॒यस्य॑ वी॒र्यस्य॑ प्र॒जायै॑ प॒शूना॑मनिर्घा॒ताय॑
द्र॒प्सश्च॑स्कन्द पृथि॒वीमनु॑ द्यामि॒मं च॒ योनि॑मनु॒ यश्च॒ पूर्वः॑।

तृतीयं योनिमनु संचरन्तं द्रप्सं जुहोम्यनु सप्त होत्राः॥२५॥

तर्पयंत माऽभिषूयमाणस्य यश्च दशं च॥८॥ [८]

यो वै देवान्देवयशसेनार्पयति मनुष्यान्मनुष्ययशसेनं
देवयशस्यैव देवेषु भवति मनुष्ययशसी मनुष्येषु
यान्प्राचीनमाग्रयणाद्गृहीयात्तानुपांशु गृहीयाद्यानूर्ध्वांस्त
देवानेव तद्देवयशसेनार्पयति मनुष्यान्मनुष्ययशसेनं
देवयशस्यैव देवेषु भवति मनुष्ययशसी मनुष्येष्वग्निः
प्रातःसवने पातवस्मान् वैश्वानरो महिना विश्वशम्भूः। स नः
पावको द्रविणं दधातु॥२६॥

आयुष्मन्तः सहभक्षाः स्याम। विश्वे देवा मरुत इन्द्रो
अस्मानस्मिद्धितीये सवने न जह्युः। आयुष्मन्तः प्रियमेषां
वदन्तो वयं देवानां सुमतौ स्याम। इदं तृतीयं सवनं
कवीनामृतेन ये चमसमैरयन्त। ते सौधन्वनाः सुव्रानशानाः
स्विष्टिं नो अभि वसीयो नयन्तु। आयतनवतीर्वा अन्या
आहुतयो हूयन्तेऽनायतना अन्या या आघारवतीस्ता
आयतनवतीर्याः॥२७॥

सौम्यास्ता अनायतना ऐन्द्रवायवमादायाघारमा

घारयेदध्वरो यज्ञोऽयमस्तु देवा ओषधीभ्यः पशवे नो जनाय
विश्वस्मै भूतायाध्वरोऽसि स पिन्वस्व घृतवद्देव सोमेति
सौम्या एव तदाहुतीरायतनवतीः करोत्यायतनवान्भवति
य एवं वेदाथो द्यावापृथिवी एव घृतेन व्युनक्ति ते व्युत्ते
उपजीवनीये भवत उपजीवनीयो भवति॥२८॥

य एवं वेदैष ते रुद्र भागो यं निरयाचथास्तं जुषस्व
विदेगौपत्यं रायस्पोषं सुवीर्यं संवत्सरीणां स्वस्तिम्।
मनुः पुत्रेभ्यो दायं व्यभजत्स नाभानेदिष्टं ब्रह्मचर्यं वसन्तं
निरभजत्स आगच्छत्सोऽब्रवीत्कथा मा निरभागिति न त्वा
निरभाक्षमित्यब्रवीदङ्गिरस इमे सत्तमांसते ते॥२९॥

सुवर्गं लोकं न प्र जानन्ति तेभ्य इदम्ब्राह्मणम्ब्रूहि ते सुवर्गं
लोकं यन्तो य एषाम्पशवस्तांस्ते दास्यन्तीति तदेभ्यो-
ऽब्रवीत्ते सुवर्गं लोकं यन्तो य एषाम्पशव आसन्तानस्मा
अददुस्तम्पशुभिश्चरन्तं यज्ञवास्तौ रुद्र आगच्छत्सोऽब्रवीन्मम
वा इमे पशव इत्यदुर्वै॥३०॥

मह्यमिमामित्यब्रवीन्न वै तस्य त ईशत इत्यब्रवीद्यद्यज्ञवास्तौ
हीयते मम वै तदिति तस्माद्यज्ञवास्तु नाभ्यवेत्यं सो-

ऽब्रवीद्यज्ञे मा भूजाथ ते पशून्नाभि मङ्स्य इति
 तस्मा एतम्मन्थिनः सङ्स्त्रावमजुहोत्ततो वै तस्य रुद्रः
 पशून्नाभ्यमन्यत यत्रैतमेवं विद्वान्मन्थिनः सङ्स्त्रावं जुहोति
 न तत्र रुद्रः पशून्नाभि मन्यते॥३१॥

दधात्वायतनवतीर्या उपजीवनीयौ भवति तेऽदुर्वै यत्रैतमेकादश च॥१॥———[१]

जुष्टो वाचो भूयासं जुष्टो वाचस्पतये देवि वाक्।
 यद्वाचो मधुमत्तस्मिन्मा धाः स्वाहा सरस्वत्यै। ऋचा
 स्तोमं समर्धय गायत्रेण रथंतरम्। बृहद्गायत्रवर्तनि। यस्ते
 द्रप्सः स्कन्दति यस्ते अं शुर्बाहुच्युतो धिषण्योरुपस्थात्।
 अध्वर्योर्वा परि यस्ते पवित्राथ्स्वाहाकृतमिन्द्राय तं जुहोमि।
 यो द्रप्सो अं शुः पतितः पृथिव्याम्परिवापात्॥३२॥

पुरोडाशात्करम्भात्। धानासोमान्मन्थिन इन्द्र
 शुक्राथ्स्वाहाकृतमिन्द्राय तं जुहोमि। यस्ते द्रप्सो
 मधुमां इन्द्रियावान्थ्स्वाहाकृतः पुनरप्येति देवान्। दिवः
 पृथिव्याः पर्यन्तरिक्षाथ्स्वाहाकृतमिन्द्राय तं जुहोमि।
 अध्वर्युर्वा ऋत्विजां प्रथमो युज्यते तेन स्तोमो योक्तव्यं
 इत्याहुर्वागंग्रेगा अग्रं एत्वृजुगा देवेभ्यो यशो मयि दधती

प्राणान्पशुषु प्रजाम्मयि॥३३॥

च यजमाने चेत्याह वाचमेव तद्यज्ञमुखे युनक्ति वास्तु
वा एतद्यज्ञस्य क्रियते यद्गृहान्गृहीत्वा बहिष्पवमानः सर्पन्ति
परांश्चो हि यन्ति परांचीभिः स्तुवते वैष्णव्यर्चा पुनरेत्योप
तिष्ठते यज्ञो वै विष्णुर्यज्ञमेवाकर्विष्णो त्वं नो अन्तमः शर्म
यच्छ सहन्त्या प्र ते धारा मधुश्चुत उथ्सं दुहते अक्षितमित्याह
यदेवास्य शयानस्योपशुष्यति तदेवास्यैतेना प्याययति॥३४॥

परिवापात्प्रजां मयि दुहते चतुर्दश च॥१०॥ [१०]

अग्निना रयिमंश्रवत्पोषमेव दिवेदिवे। यशसं वीरवन्तमम्॥
गोमाः अग्नेऽविमाः अश्वी यज्ञो नृवथ्सखा सदमिदप्रमृष्यः।
इडावाः एषो असुर प्रजावान्दीर्घो रयिः पृथुबुध्नः सभावान्॥
आ प्यायस्व सं ते॥ इह त्वष्टारमग्रियं विश्वरूपमुप ह्वये।
अस्माकमस्तु केवलः॥ तन्नस्तुरीपमर्धं पोषयितु देवं त्वष्टर्वि
रराणः स्यस्व। यतो वीरः॥३५॥

कर्मण्यः सुदक्षो युक्तग्रावा जायते देवकामः।
शिवस्त्वष्टरिहा गंहि विभुः पोष उत त्मना। यज्ञेयज्ञे
न उदेव। पिशंगरूपः सुभरो वयोधाः श्रुष्टी वीरो जायते

देवकामः। प्रजां त्वष्टा वि ष्यंतु नाभिमुस्मे अथा
 देवानामप्येतु पाथः। प्र णो देव्या नो दिवः। पीपिवा५सु५
 सरस्वतः स्तनं यो विश्वदर्शतः। धुक्षीमहि प्रजामिषम्॥३६॥

ये ते सरस्व ऊर्मयो मधुमन्तो घृतश्रुतः। तेषां
 ते सुम्रमीमहे। यस्य व्रतम्पशवो यन्ति सर्वे यस्य
 व्रतमुपतिष्ठन्त आपः। यस्य व्रते पुष्टिपतिर्निर्विष्टस्त५
 सरस्वन्तमवसे हुवेम। दिव्य५ सुपर्णं वयसम्बृहन्तमपां
 गर्भं वृषभमोषधीनाम्। अभीपतो वृष्ट्या तर्पयन्तं त५
 सरस्वन्तमवसे हुवेम। सिनीवालि पृथुष्टुके या देवानामसि
 स्वसा। जुषस्व हव्यम्॥३७॥

आहुतं प्रजां देवि दिदिद्धि नः। या सुपाणिः स्वङ्गुरिः
 सुषूमा बहुसूवरी। तस्यै विश्वत्रियै हविः सिनीवालयै
 जुहोतन। इन्द्रं वो विश्वतस्परीन्द्रं नरः। असितवर्णा
 हरयः सुपर्णा मिहो वसाना दिवमुत्पतन्ति। त आ-
 ऽववृत्रन्त्सदनानि कृत्वादितृपृथिवी घृतैर्व्युद्यते। हिरण्यकेशो
 रजसो विसारेऽहिर्धुनिर्वात इव ध्रजिमान्। शुचिभ्राजा
 उषसः॥३८॥

नवेदा यशस्वतीरपस्युवो न सत्याः। आ ते सुपर्णा
 अमिनन्त एवैः कृष्णो नौनाव वृषभो यदीदम्। शिवाभिर्न
 स्मयमानाभिरागात्पतन्ति मिहः स्तनयन्त्यभ्रा। वाश्रेव
 विद्युन्मिमाति वथ्सं न माता सिषक्ति। यदेषां वृष्टिरसर्जि।
 पर्वतश्चिन्महि वृद्धो बिभाय दिवश्चिथ्सानु रेजत स्वने वः।
 यत्क्रीडथ मरुतः॥३९॥

ऋष्टिमन्त आप इव सध्रियश्चो धवध्वे। अभि क्रन्द स्तनय
 गर्भमा धा उदन्वता परि दीया रथेन। दृतिः सु कर्ष विषितं
 न्यश्च समा भवन्तूद्वता निपादाः। त्वं त्या चिदच्युताग्ने पशुर्न
 यवसे। धामा ह यत्ते अजर वना वृश्चन्ति शिक्कंसः। अग्ने
 भूरीणि तव जातवेदो देव स्वधावोऽमृतस्य धाम। याश्च॥४०॥

माया मायिनां विश्वमिन्व त्वे पूर्वीः संदधुः पृष्ठबन्धो।
 दिवो नो वृष्टिम्मरुतो ररीध्वम्प्र पिन्वत वृष्णो अश्वस्य
 धाराः। अर्वाङितेन स्तनयिषुतेह्यपो निषिञ्चन्नसुरः पिता नः।
 पिन्वन्त्यपो मरुतः सुदानवः पयो घृतवद्विदथेष्वामुवः। अत्यं
 न मिहे वि नयन्ति वाजिनमुथ्सं दुहन्ति स्तनयन्तमक्षितम्।
 उद्प्रुतो मरुतस्ताः इयर्त वृष्टिम्॥४१॥

ये विश्वे मरुतो जुनन्ति। क्रोशाति गर्दा कन्येव तुत्रा
 पेरुं तुञ्जाना पत्येव जाया। घृतेन द्यावापृथिवी मधुना
 समुक्षत पयस्वतीः कृणुताप ओषधीः। ऊर्जं च तत्र सुमतिं
 च पित्वथ यत्रा नरो मरुतः सिञ्चथा मधु। उदु त्यश्चित्रम्।
 और्वभृगुवच्छुचिमप्रवानवदा हुवे। अग्निः समुद्रवाससम्।
 आ सवः सवितुर्यथा भगस्येव भुजिः हुवे। अग्निः
 समुद्रवाससम्। हुवे वातस्वनं कविम्पर्जन्यक्रन्द्यः सहः।
 अग्निः समुद्रवाससम्॥४२॥

वीर इषः हव्यमुषसो मरुतश्च वृष्टिं भगस्य द्वादश च॥११॥—————[११]

यो वै पवमानानाञ्जीणिं परिभूः स्फ्यः स्वस्तिर्भक्षेहि महीनां पयोऽसि देवं सवितरेतत्तै
 श्येनाय यद्वे होतोपयामृगृहीतोऽसि वाक्षसत्र सो अग्र एकादश॥११॥ यो वै स्फ्यः स्वस्तिः
 स्वधायै नमः प्र मुञ्च तिष्ठतीव षट्त्वारिंशत्॥४६॥ यो वै पवमानानां वि क्रमस्व॥[१२]

॥द्वितीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां तृतीयकाण्डे द्वितीयः प्रश्नः॥

यो वै पवमानानामन्वारोहान् विद्वान् यजतेऽनु पवमानाना
 रोहति न पवमानेभ्योऽवच्छिद्यते श्येनोऽसि गायत्रच्छन्दा अनु

त्वा रंभे स्वस्ति मा सम्पारय सुपर्णोऽसि त्रिष्टुच्छन्दा अनु
 त्वा रंभे स्वस्ति मा सम्पारय सधासि जगतीच्छन्दा अनु त्वा
 रंभे स्वस्ति मा सम्पारयेत्याहुते ॥ १ ॥

वै पवंमानानामन्वारोहास्तान् य एवं विद्वान् यजतेऽनु
 पवंमानाना रोहति न पवंमानेभ्योऽवच्छिद्यते यो वै
 पवंमानस्य संततिं वेद सर्वमायुरेति न पुरायुषः प्र मीयते
 पशुमान्भवति विन्दते प्रजाम्पवंमानस्य ग्रहा गृह्यन्तेऽथ
 वा अस्यैतेऽगृहीता द्रोणकलश आधवनीयः पूतभृत्तान्
 यदगृहीत्वोपाकुर्यात्पवंमानं वि ॥ २ ॥

छिन्द्यात्तं विच्छिद्यमानमध्वर्योः प्राणोऽनु विच्छिद्येतोपयामगु
 ऽसि प्रजापतये त्वेति द्रोणकलशमभि मृशेदिन्द्राय
 त्वेत्याधवनीयं विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्य इति पूतभृतम्पवंमानमेव
 तत्सं तनोति सर्वमायुरेति न पुरायुषः प्र मीयते
 पशुमान्भवति विन्दते प्रजाम् ॥ ३ ॥

एते वि द्विचत्वारिंशच्च ॥ १ ॥ [१]

त्रीणि वाव सवनान्यथ तृतीयं सवनमव लुम्पन्त्यनं शु
 कुर्वन्त उपां शुं हुत्वोपां शुपात्रेऽं शुमवास्य तं

तृतीयसवनेऽपिसृज्याभि षुणुयाद्यदाप्याययन्ति तेनाऽशुमद्यदभि
 तेनर्जीषि सर्वाण्येव तत्सवनान्यऽशुमन्ति शुक्रवन्ति
 समावद्दीर्याणि करोति द्वौ समुद्रौ विततावजूर्यौ पर्यावर्तेते
 जठरैव पादाः। तयोः पश्यन्तो अति यन्त्यन्यमपश्यन्तः॥४॥

सेतुनाति यन्त्यन्यम्। द्वे द्रधसी सतती वस्त एकः
 केशी विश्वा भुवनानि विद्वान्। तिरोधायैत्यसितं वसानः
 शुक्रमा दत्ते अनुहाय जार्यै। देवा वै यद्यज्ञेऽकुर्वत तदसुरा
 अकुर्वत ते देवा एतम्महायज्ञमपश्यन्तमन्वताऽग्निहोत्रं
 व्रतमकुर्वत तस्माद्विव्रतः स्याद्विरह्यग्निहोत्रं जुह्वति पौर्णमासं
 यज्ञमग्नीषोमीयम्॥५॥

पशुमकुर्वत दार्श्यं यज्ञमाग्नेयम्पशुमकुर्वत वैश्वदेवम्प्रातःसवनं
 वरुणप्रधासान्माध्यंदिनं सवनं साकमेधान्पितृयज्ञं
 त्र्यम्बकाऽस्तृतीयसवनमकुर्वत तमेषामसुरा यज्ञमन्ववाजिगा
 नान्ववायन्तेऽब्रुवन्नध्वर्तव्या वा इमे देवा अभूवन्निति
 तदध्वरस्याध्वरत्वन्ततो देवा अभवन्परासुरा य एवं
 विद्वान्त्सोमैर्न यजन्ते भवत्यात्मना परास्य भ्रातृव्यो
 भवति॥६॥

अपश्यन्तोऽग्नीषोमीयमात्मना परा त्रीणि च॥२॥ [२]

परिभूरग्निम्परिभूरिन्द्रम्परिभूर्विश्वा देवान्परिभूर्मा॥ सह
ब्रह्मवर्चसेन स नः पवस्व शं गवे शं जनाय शमर्वते
श॥ राजन्नोषधीभ्योऽच्छिन्नस्य ते रयिपते सुवीर्यस्य
रायस्पोषस्य ददितारः स्याम। तस्य मे रास्व तस्य ते
भक्षीय तस्य त इदमुन्मृजे। प्राणाय मे वर्चोदा वर्चसे
पवस्वापानाय व्यानाय वाचे॥७॥

दक्षक्रतुभ्यां चक्षुभ्यां मे वर्चोदौ वर्चसे पवेथा॥
श्रोत्रायात्मनेऽङ्गेभ्य आयुषे वीर्याय विष्णोरिन्द्रस्य विश्वेषां
देवानां जठरमसि वर्चोदा मे वर्चसे पवस्व कोऽसि को
नाम कस्मै त्वा कायं त्वा यं त्वा सोमेनातीतृपं यं त्वा
सोमेनामीमद॥ सुप्रजाः प्रजया भूयास॥ सुवीरो वीरैः
सुवर्चा वर्चसा सुपोषः पोषैर्विश्वेभ्यो मे रूपेभ्यो वर्चोदाः॥८॥

वर्चसे पवस्व तस्य मे रास्व तस्य ते भक्षीय तस्य
त इदमुन्मृजे। बुभूषन्नवैक्षेतैष वै पात्रियः प्रजापतिर्यज्ञः
प्रजापतिस्तमेव तर्पयति स एनं तृप्तो भूत्याऽभि पवते

ब्रह्मवर्चसकामोऽवेक्षेतैष वै पात्रियः प्रजापतिर्यज्ञः
 प्रजापतिस्तमेव तर्पयति स एनं तृप्तो ब्रह्मवर्चसेनाभि पवत
 आमयावी ॥ ९ ॥

अवेक्षेतैष वै पात्रियः प्रजापतिर्यज्ञः प्रजापतिस्तमेव
 तर्पयति स एनं तृप्त आयुषाभि पवतेऽभिचरन्नवेक्षेतैष
 वै पात्रियः प्रजापतिर्यज्ञः प्रजापतिस्तमेव तर्पयति स
 एनं तृप्तः प्राणापानाभ्यां वाचो दक्षक्रतुभ्यां चक्षुर्भ्यां
 श्रोत्राभ्यामात्मनोऽङ्गैर्भ्य आयुषोऽन्तरैति ताजकप्र
 धन्वति ॥ १० ॥

वाचे रूपेभ्यो वर्चोदा आमयावी पञ्चचत्वारिंशच्च ॥ ३ ॥ [३]

स्फ्यः स्वस्तिर्विघ्नः स्वस्तिः पर्शुर्वेदिः पर्शुर्नः स्वस्तिः ।
 यज्ञियां यज्ञकृतः स्थ ते मास्मिन् यज्ञ उप ह्वयध्वमुप
 मा द्यावापृथिवी ह्वयेतामुपास्तावः कलशः सोमो अग्निरुप
 देवा उप यज्ञ उप मा होत्रा उपह्वे ह्वयन्तान्नमोऽग्नये
 मखध्वे मखस्य मा यशोऽर्यादित्याहवनीयमुप तिष्ठते यज्ञो
 वै मखः ॥ ११ ॥

यज्ञं वाव स तदहन्तस्मा एव नमस्कृत्य सदः प्र

सर्पत्यात्मनोऽनात्यै नमो रुद्राय मखुघ्रे नमस्कृत्या मा
 पाहीत्याग्नीध्रं तस्मा एव नमडस्कृत्य सदः प्र सर्पत्यात्मनो-
 ऽनात्यै नम इन्द्राय मखुघ्न इन्द्रियं मे वीर्यम्मा निर्वधीरिति
 होत्रीयमाशिषमेवैतामा शास्त इन्द्रियस्य वीर्यस्यानिर्घाताय
 या वै॥१२॥

देवताः सदस्यार्तिमार्पयन्ति यस्ता विद्वान्सर्पति
 न सदस्यार्तिमार्च्छति नमोऽग्नये मखुघ्न इत्याहैता वै
 देवताः सदस्यार्तिमार्पयन्ति ता य एवं विद्वान्सर्पति न
 सदस्यार्तिमार्च्छति दृढे स्थः शिथिरे समीची मा९हंसस्पात९
 सूर्यो मा देवो दिव्याद९हंसस्पातु वायुरन्तरिक्षात्॥१३॥

अग्निः पृथिव्या यमः पितृभ्यः सरस्वती मनुष्येभ्यो देवी
 द्वारौ मा मा सं ताप्तम् नमः सदसे नमः सदसस्पतये
 नमः सखीनां पुरोगाणां चक्षुषे नमो दिवे नमः पृथिव्या
 अहे दैधिष्व्योदतस्तिष्ठान्यस्य सदने सीद योऽस्मत्पाकतर
 उन्निवत उदुद्वतश्च गेषम्पातम्मा द्यावापृथिवी अद्याहुः सदो
 वै प्रसर्पन्तम्॥१४॥

पितरोऽनु प्र सर्पन्ति त एनमीश्वरा हि९सितोः

सदः प्रसृप्य दक्षिणार्धम्परैक्षेतागन्त पितरः पितृमानहं
 युष्माभिर्भूयासः सुप्रजसो मया यूयम्भूयास्तेति तेभ्य एव
 नमस्कृत्य सदः प्र सर्पत्यात्मनोऽनीत्यै॥१५॥

मुखो वा अन्तरिक्षात्प्रसर्पन्तत्रयस्त्रिंशच्च॥४॥ [४]

भक्षेहि मा विश दीर्घायुत्वाय शंतनुत्वाय रायस्पोषाय
 वर्चसे सुप्रजास्त्वायेहि वसो पुरोवसो प्रियो मे हृदो-
 ऽस्यश्विनोस्त्वा बाहुभ्याः सध्यासम् नृचक्षसं त्वा देव सोम
 सुचक्षा अव ख्येषम् मन्द्राभिभूतिः केतुर्यज्ञानां वाग्जुषाणा
 सोमस्य तृप्यतु मन्द्रा स्वर्वाच्यदितिरनाहतशीर्ष्णी वाग्जुषाणा
 सोमस्य तृप्यत्वेहि विश्वचर्षणे॥१६॥

शम्भूर्मयोभूः स्वस्ति मा हरिवर्ण प्र चर क्रत्वे दक्षाय
 रायस्पोषाय सुवीरतायै मा मा राजन्वि बीभिषो मा मे हार्दि
 त्विषा वधीः। वृषणे शुष्मायायुषे वर्चसे॥ वसुमद्गणस्य सोम
 देव ते मतिविदः प्रातःसवनस्य गायत्रच्छन्दस इन्द्रपीतस्य
 नराशःसपीतस्य पितृपीतस्य मधुमत उपहृतस्योपहृतो
 भक्षयामि रुद्रवद्गणस्य सोम देव ते मतिविदो माध्यंदिनस्य
 सवनस्य त्रिष्टुच्छन्दस इन्द्रपीतस्य नराशःसपीतस्य॥१७॥

पितृपीतस्य मधुमत उपहृतस्योपहृतो भक्षयाम्यादित्यवद्गणस्य
 सोम देव ते मतिविदस्तृतीयस्य सवनस्य जगतीछन्दस्य
 इन्द्रपीतस्य नराशंसपीतस्य पितृपीतस्य मधुमत
 उपहृतस्योपहृतो भक्षयामि। आ प्यायस्व समेतु ते विश्वतः
 सोम वृष्णियम्। भवा वाजस्य संगथे। हिन्व मे गात्रा
 हरिवो गुणान्मे मा वि तीतृषः। शिवो मे सप्तर्षीनुप तिष्ठस्व
 मा मेऽवाङ्गाभिमति॥१८॥

गाः। अपाम सोमममृता अभूमादर्शम् ज्योतिरविदाम
 देवान्। किमस्मान्कृणवदरातिः किमु धूर्तिरमृत मर्त्यस्य।
 यन्म आत्मनो मिन्दाभूदग्निस्तत्पुनराहार्जातवेदा विचर्षणिः।
 पुनरग्निश्चक्षुरदात्पुनरिन्द्रो बृहस्पतिः। पुनर्मे अश्विना
 युवं चक्षुरा धत्तमक्ष्योः। इष्टयजुषस्ते देव सोम
 स्तुतस्तोमस्य॥१९॥

शस्तोक्थस्य हरिवत् इन्द्रपीतस्य मधुमत उपहृतस्योपहृतो
 भक्षयामि। आपूर्याः स्था मा पूरयत प्रजया च धनेन च।
 एतत्ते तत् ये च त्वामन्वेतत्ते पितामह प्रपितामह ये च
 त्वामन्वत्र पितरो यथाभागम्मन्दध्वम् नमो वः पितरो रसाय

नमो॑ वः पि॒तरः शु॒ष्माय॑ नमो॑ वः पि॒तरो जी॒वाय॑ नमो॑ वः
पि॒तरः॥ २०॥

स्व॒धायै॑ नमो॑ वः पि॒तरो म॒न्यवे॑ नमो॑ वः पि॒तरो घो॒राय॑
पि॒तरो नमो॑ वो॒ य ए॒तस्मि॒ल्लोके॑ स्थ यु॒ष्मास्तेऽनु॑ ये-
ऽस्मि॒ल्लोके॑ मां तेऽनु॑ य ए॒तस्मि॒ल्लोके॑ स्थ यू॒यं तेषां॑ वसि॒ष्ठा
भूयास्त॑ येऽस्मि॒ल्लोके॑ऽहं तेषां॑ वसि॒ष्ठो भूयास॑म् प्रजा॑पते॒ न
त्वदे॒तान्य॒न्यो वि॒श्वा जा॒तानि॑ परि॒ ता ब॑भूव॥ २१॥

यत्का॑मास्ते जुहु॒मस्तन्नो॑ अस्तु व॒यः स्या॑म॒ पत॑यो
रयी॑णाम्। दे॒वकृ॑त॒स्यैन॑सोऽव॒यज॑नमसि॒ मनु॑ष्य॒कृत॒स्यैन॑सो-
ऽव॒यज॑नमसि॒ पि॒तृकृ॑त॒स्यैन॑सोऽव॒यज॑नमस्य॒प्सु धौ॑तस्य
सोम॑ दे॒व ते नृ॑भिः सु॒तस्ये॑ष्टय॒जुषः॑ स्तु॒तस्तो॑मस्य
श॒स्तोक्थ॑स्य॒ यो भ॑क्षो अ॒श्वस॑निर्यो गो॒सनि॑स्तस्य॒ ते
पि॒तृभिर्भ॑क्ष॒कृत॒स्योप॑हूत॒स्योप॑हूतो भक्षयामि॥ २२॥

वि॒श्वच॑रणे॒ त्रिष्टु॑फ॒ल॒न्दस॑ इन्द्र॒पीत॑स्य॒ नरा॑श॒संपी॑तस्याति॒ स्तु॒तस्तो॑मस्य जी॒वाय॑ नमो॑ वः
पि॒तरो ब॑भूव॒ चतु॑श्च॒त्वारि॑शच्च॥ ५॥॥

[५]

म॒हीना॑म॒पयो॑ऽसि॒ वि॒श्वेषां॑ दे॒वानां॑ त॒नूर्ऋ॒ध्यास॑म॒द्य
पृ॒षती॑नां॒ ग्र॒हमृ॑ष॒तीनां॑ ग्र॒हो॑ऽसि॒ वि॒ष्णोर्ऋ॒दय॑म॒स्येक॑मिष॒

विष्णुस्त्वानु वि चक्रमे भूतिर्दध्ना घृतेन वर्धतां तस्य मेष्टस्य
 वीतस्य द्रविणमा गम्याज्ज्योतिरसि वैश्वानरम्पृश्निर्यै दुग्धम्
 यावन्ती द्यावापृथिवी महित्वा यावच्च सप्त सिन्धवो वितस्थुः।
 तावन्तमिन्द्र ते॥२३॥

ग्रहः सहोर्जा गृह्णाम्यस्तृतम्। यत्कृष्णशकुनः
 पृषदाज्यमवमृशेच्छूद्रा अस्य प्रमायुकाः स्युर्यच्छ्वा-
 ऽवमृशेच्चतुष्पादोऽस्य पशवः प्रमायुकाः स्युर्यथस्कन्देद्यजमानः
 प्रमायुकः स्यात्पशवो वै पृषदाज्यम्पशवो वा एतस्य
 स्कन्दन्ति यस्य पृषदाज्यः स्कन्दति यत्पृषदाज्यम्पुनर्गृह्णाति
 पशून्वास्मै पुनर्गृह्णाति प्राणो वै पृषदाज्यं प्राणो वै॥२४॥

एतस्य स्कन्दति यस्य पृषदाज्यः स्कन्दति
 यत्पृषदाज्यम्पुनर्गृह्णाति प्राणमेवास्मै पुनर्गृह्णाति हिरण्यमवधाय
 गृह्णात्यमृतं वै हिरण्यं प्राणः पृषदाज्यममृतमेवास्य
 प्राणे दधाति शतमानम्भवति शतायुः पुरुषः शतेन्द्रिय
 आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठत्यश्वमव घ्रापयति प्राजापत्यो वा
 अश्वः प्राजापत्यः प्राणः स्वादेवास्मै योनैः प्राणं निर्मिमीते
 वि वा एतस्य यज्ञश्छिद्यते यस्य पृषदाज्यः स्कन्दति
 वैष्णव्यर्चा पुनर्गृह्णाति यज्ञो वै विष्णुर्यज्ञेनैव यज्ञः सं

तनोति॥२५॥

ते पृषदाज्यं प्राणो वै योनैः प्राणन्द्वाविंशतिश्च॥६॥ [६]

देव॑ स॒वित॑रे॒तत्ते॑ प्रा॒ह तत्प्र॑ च॒ सु॒व प्र॑ च॒ यज॑
बृ॒हस्प॑तिर्ब्र॒ह्मायु॑ष्म॒त्या ऋ॒चो मा॑ गा॒त त॒नूपा॑थ्साम्नः स॒त्या व॑
आ॒शिषः॑ स॒न्तु स॒त्या आ॑कू॒तय॑ ऋ॒तं च॑ स॒त्यं च॑ व॒दत॑ स्तु॒त
दे॒वस्य॑ स॒वि॒तुः प्र॑स॒वे स्तु॒तस्य॑ स्तु॒तम॒स्यूर्ज॑म्म॒ह्यः स्तु॒तं
दु॒हामा॑ मा॒ स्तु॒तस्य॑ स्तु॒तं ग॑म्याच्छु॒स्त्रस्य॑ श॒स्त्रम्॥२६॥

अ॒स्यूर्ज॑म्म॒ह्यः श॒स्त्रं दु॒हामा॑ मा॒ श॒स्त्रस्य॑ श॒स्त्रं
ग॑म्यादिन्द्रि॒याव॑न्तो वना॒महे॑ धु॒क्षी॒महि॑ प्र॒जामि॑षम्। सा मे॑
स॒त्याशी॑र्दे॒वेषु॑ भूयात् ब्र॒ह्मव॑र्च॒सं मा॑ ग॒म्यात्। य॒ज्ञो ब॑भूव स
आ ब॑भूव स प्र ज॒ज्ञे स॒ वावृ॑धे। स दे॒वाना॑मधि॒पति॑र्बभूव सो
अ॒स्माः अधि॑पती॒न्करो॑तु व॒यः स्या॑म॒ पत॑यो रयी॒णाम्।
य॒ज्ञो वा॒ वै॥२७॥

य॒ज्ञप॑तिं दु॒हे य॒ज्ञप॑तिर्वा य॒ज्ञं दु॒हे स॒ यः स्तु॑तश॒स्त्रयो॒र्दोह॑मवि॒
यज॑ते तं य॒ज्ञो दु॒हे स॒ इ॒ष्ट्वा पा॑पी॒यान्भ॑वति॒ य ए॑नयो॒र्दोहं॑
वि॒द्वान् यज॑ते स य॒ज्ञं दु॒हे स॒ इ॒ष्ट्वा व॑सी॒यान्भ॑वति स्तु॒तस्य॑
स्तु॒तम॒स्यूर्ज॑म्म॒ह्यः स्तु॒तं दु॒हामा॑ मा॒ स्तु॒तस्य॑ स्तु॒तं

गम्याच्छस्त्रस्य शस्त्रमस्यूर्जम्मह्यं शस्त्रं दुहामा मां शस्त्रस्य
 शस्त्रं गम्यादित्याहैष वै स्तुतशस्त्रयोर्दोहस्तं य एवं विद्वान्
 यजते दुह एव यजमिद्धा वसीयान्भवति॥२८॥

शस्त्रं वै शस्त्रन्दुहान्द्वाविंशतिश्च॥७॥ [७]

श्येनाय पत्वेने स्वाहा वदथस्वयमभिगूर्ताय नमो
 विष्टम्भाय धर्मणे स्वाहा वदथस्वयमभिगूर्ताय नमः परिधये
 जनप्रथेनाय स्वाहा वदथस्वयमभिगूर्ताय नम ऊर्जे
 होत्राणां स्वाहा वदथस्वयमभिगूर्ताय नमः पयसे होत्राणां
 स्वाहा वदथस्वयमभिगूर्ताय नमः प्रजापतये मनवे स्वाहा
 वदथस्वयमभिगूर्ताय नम ऋतमृतपाः सुवर्वादथस्वाहा
 वदथस्वयमभिगूर्ताय नमस्तुम्पन्तां होत्रा मधोर्घृतस्य
 यज्ञपतिमृषय एनसा॥२९॥

आहुः। प्रजा निर्भक्ता अनुतप्यमाना मध्व्यौ स्तोकावप
 तौ रराधा सं नस्ताभ्यां सृजतु विश्वकर्मा घोरा
 ऋषयो नमो अस्त्वेभ्यः। चक्षुष एषाम्मनसश्च संधौ
 बृहस्पतये महि षड्भुमन्नमः। नमो विश्वकर्मणे स उ
 पात्वस्माननन्यान्त्सोमपान्मन्यमानः। प्राणस्य विद्वान्त्समरे

न धीरु एनश्चकृवान्महि बद्ध एषाम्। तं विश्वकर्मन्॥३०॥

प्र मुञ्चा स्वस्तये ये भक्षयन्तो न वसून्यानृहुः। यानग्रयो-
ऽन्वतप्यन्त धिष्ण्या इयं तेषामवया दुरिष्ट्यै स्विष्टिं नृस्तां
कृणोतु विश्वकर्मा। नमः पितृभ्यो अभि ये नो अख्यन्
यज्ञकृतो यज्ञकामाः सुदेवा अकामा वो दक्षिणां न नीनिम्
मा नस्तस्मादेनसः पापयिष्ट। यावन्तो वै सदस्यास्ते सर्वे
दक्षिण्यास्तेभ्यो यो दक्षिणां न॥३१॥

नयेदैभ्यो वृश्चेतु यद्वैश्वकर्मणानि जुहोति सदस्यानेव
तत्प्रीणात्यस्मे देवासो वपुषे चिकिथ्सत यमाशिरा दम्पती
वाममश्रुतः। पुमान्पुत्रो जायते विन्दते वस्वथ विश्वे अरपा
एधते गृहः। आशीर्दाया दम्पती वाममश्रुतामरिष्टो रायः
सचता९ समौकसा। य आसिचथ्सदुग्धं कुम्भ्या सहेष्टेन
यामन्नमतिं जहातु सः। सर्पिर्ग्रीवी॥३२॥

पीवर्यस्य जाया पीवानः पुत्रा अकृशासो अस्य।
सहजानिर्यः सुमखस्यमान इन्द्रायाशिरः सह कुम्भ्यादात्।
आशीर्म ऊर्जमुत सुप्रजास्त्वमिषं दधातु द्रविणः९
सर्वर्चसम्। संजयन्क्षेत्राणि सहसाहमिन्द्र कृण्वानो अन्याः९

अध॑रा॒न्त्स॒प॒त्नान्। भू॒तम॑सि भू॒ते मा॑ धा॒ मुख॑मसि
मुख॑म्भू॒यास॑म् द्यावा॑पृथि॒वीभ्या॑ त्वा परि॑ गृह्णामि विश्वे॑ त्वा
दे॒वा वै॑श्वा॒नराः॥३३॥

प्र च्या॑वयन्तु दि॒वि दे॒वां दृ॑हान्तरि॑क्षे वया॑सि
पृथि॑व्याम्पार्थि॑वान्ध्रु॒वं ध्रु॒वेण॑ ह॒विषा॑व सोमं॑ नयामसि।
यथा॑ नः॒ सर्व॑मि॒ज्जग॑दय॒क्ष्मं सु॒मना॑ असत्। यथा॑ न॒ इन्द्र॑
इद्वि॒शः के॒वलीः॒ सर्वाः॒ सम॑नसः॒ कर॑त्। यथा॑ नः॒ सर्वा॑
इद्वि॒शोऽस्मा॑कं॒ के॒वली॑रसन्॥३४॥

ए॒न॒सा वि॒श्वक॑र्मन् यो दक्षि॑णां न सर्पि॑र्ग्री॒वी वै॑श्वा॒नराश्च॑त्वारि॒श॒च॥८॥ ——— [८]

यद्वै॑ हो॒ता॑ध्व॒र्युम॑भ्या॒ह्वय॑ते॒ वज्र॑मे॒नम॑भि प्र वर्त॑यत्यु॒क्थं॑शा
इत्या॑ह प्रा॒तःस॒व॒नम्प्र॑तिगी॒र्यं त्री॑ण्ये॒तान्य॑क्षरा॑णि त्रि॒पदा॑
गा॒य॒त्री गा॑य॒त्रम्प्रा॑तःस॒व॒नं गा॑य॒त्रियै॒व प्रा॑तःस॒व॒ने
वज्र॑म॒न्तर्ध॑त्त उ॒क्थं वा॒चीत्या॑ह मा॒ध्यंदि॒नं स॒व॒नं प्र॑तिगी॒र्यं
च॒त्वार्ये॑तान्य॒क्षरा॑णि चतु॑ष्प॒दा त्रि॑ष्टु॒त्रैष्टु॑भ॒म्माध्यं॑दि॒नं स॒व॒नं
त्रि॑ष्टु॒भैव॑ मा॒ध्यंदि॒ने स॒व॒ने वज्र॑म॒न्तर्ध॑त्ते॥३५॥

उ॒क्थं वा॒चीन्द्रा॑येत्या॒ह तृ॒तीय॑स॒व॒नम्प्र॑तिगी॒र्यं स॒प्तै॒तान्य॑क्षरा॑णि
स॒प्तप॑दा॒ शक्क॑री शा॒क्करो॑ वज्रो॒ वज्रै॑णै॒व तृ॒तीय॑स॒व॒ने

वज्रमन्तर्धत्ते ब्रह्मवादिनो वदन्ति स त्वा अध्वर्युः स्याद्यो
 यथासवनम्प्रतिगरे छन्दांसि सम्पादयेत्तेजः प्रातःसवन
 आत्मन्दधीतेन्द्रियम्माध्यंदिने सवने पशूस्तृतीयसवन
 इत्युक्थंशा इत्याह प्रातःसवनम्प्रतिगीर्य त्रीण्येतान्यक्षराणि॥ ३६

त्रिपदा गायत्री गायत्रम्प्रातःसवनम्प्रातःसवन एव
 प्रतिगरे छन्दांसि सम्पादयत्यथो तेजो वै गायत्री
 तेजः प्रातःसवनं तेज एव प्रातःसवन आत्मन्धत्त उक्थं
 वाचीत्याह माध्यंदिनं सवनं प्रतिगीर्य चत्वार्येतान्यक्षराणि
 चतुष्पदा त्रिष्टुत्रैष्टुभम्माध्यंदिनं सवनं माध्यंदिन एव
 सवने प्रतिगरे छन्दांसि सम्पादयत्यथो इन्द्रियं वै
 त्रिष्टुगिन्द्रियम्माध्यंदिनं सवनम्॥ ३७ ॥

इन्द्रियमेव माध्यंदिने सवन आत्मन्धत्त उक्थं
 वाचीन्द्रायेत्याह तृतीयसवनम्प्रतिगीर्य सप्तैतान्यक्षराणि
 सप्तपदा शक्करी शाक्कराः पशवो जागृतं तृतीयसवनं
 तृतीयसवन एव प्रतिगरे छन्दांसि सम्पादयत्यथो पशवो
 वै जगती पशवस्तृतीयसवनं पशूनेव तृतीयसवन आत्मन्धत्ते
 यद्वै होताध्वर्युमभ्याह्वयत आव्यमस्मिन्दधाति तद्यन्न॥ ३८ ॥

अ॒प॒ह॒नी॒त॒ पुरा॑स्य॒ संव॑त्स॒राद्गृ॑ह आ वे॒वीर॑ञ्छो॒ऽसा॒ मोद॑
 इ॒वेति॑ प्र॒त्याह्व॑यते तेनै॒व तदप॑ ह॒ते यथा॒ वा आ॑य॒ताम्प्र॑तीक्ष॒त
 ए॒वम॑ध्व॒र्युः प्र॑तिग॒रम्प्र॑तीक्ष॒ते यद॑भिप्रतिगृणी॒याद्यथा॑य॒तया॑
 समृ॑च्छते ता॒दृगे॒व तद्य॑दर्ध॒र्चाऽलु॑प्येत॒ यथा॒ धाव॑ञ्छो
 ही॑यते ता॒दृगे॒व तत्प्र॒बाहु॑ग्वा ऋ॒त्विजा॑मु॒द्गीथा॑ उ॒द्गीथ॑
 ए॒वोद्गा॑तृणाम्॥ ३९॥

ऋ॒चः प्र॑ण॒व उ॑क्थ॒श॒ऽसिना॑ प्रतिग॒रोऽध्व॑र्यू॒णाम् य
 ए॒वं वि॒द्वान्प्र॑तिगृणात्य॒न्नाद॑ ए॒व भ॑व॒त्यास्य॑ प्र॒जाया॑ वा॒जी
 जा॑यत इ॒यम्वै॑ होता॒साव॑ध्व॒र्युर्यदा॑सी॒नः श॒ऽस॑त्य॒स्या ए॒व
 तद्धो॑ता नै॒त्यास्त॑ इ॒व ही॑यमथो॒ इ॒मामे॒व तेन॑ यज॒मानो॑ दु॒हे
 यत्तिष्ठ॑न्प्रतिगृणात्य॒मुष्या॑ ए॒व तद॑ध्व॒र्युर्नैति॑॥ ४०॥

तिष्ठ॑ती॒व ह्य॑सावथो॒ अ॒मूमे॒व तेन॑ यज॒मानो॑ दु॒हे
 यदा॑सी॒नः श॒ऽस॑ति॒ तस्मा॑दि॒तः प्र॑दानं दे॒वा उप॑
 जी॒वन्ति॒ यत्तिष्ठ॑न्प्रतिगृणाति॒ तस्मा॑द॒मुतः प्र॑दानम्मनुष्या॑
 उप॑ जी॒वन्ति॒ यत्प्रा॑डासी॒नः श॒ऽस॑ति॒ प्र॒त्यङ्घ्रि॑ष्ठ॒न्प्रतिगृ॑णाति॒
 तस्मा॑त्प्रा॒चीन॑ऽरेतो॑ धी॒यते॑ प्र॒तीचीः॑ प्र॒जा जा॑यन्ते॒ यद्वै
 होता॑ध्व॒र्युम॑भ्या॒ह्वय॑ते॒ वज्र॑मे॒नम॑भि प्र॒वर्त॑यति॒ परा॑डा॒वर्त॑ते

वज्रमेव तन्नि करोति॥४१॥

सर्वने वज्रमन्तर्धत्ते त्रीण्येतान्यक्षराणीन्द्रियमार्ध्वन्दिनः५ सर्वन्त्रोद्गातृणामध्वर्युर्नेति वर्तयत्यष्टौ

च॥९॥ [९]

उपयामगृहीतोऽसि वाक्षसदसि वाक्पाभ्यां त्वा
 क्रतुपाभ्यामस्य यज्ञस्य ध्रुवस्याध्यक्षाभ्यां गृह्णाम्युपयामगृहीतो-
 ऽस्यृतसदसि चक्षुष्पाभ्यां त्वा क्रतुपाभ्यामस्य यज्ञस्य
 ध्रुवस्याध्यक्षाभ्यां गृह्णाम्युपयामगृहीतोऽसि श्रुतसदसि
 श्रोत्रपाभ्यां त्वा क्रतुपाभ्यामस्य यज्ञस्य ध्रुवस्याध्यक्षाभ्यां
 गृह्णामि देवेभ्यस्त्वा विश्वदेवेभ्यस्त्वा विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्यो
 विष्णवुरुक्रमैष ते सोमस्तः रक्षस्व॥४२॥

तं ते दुश्चक्षा मावं ख्यत् मयि वसुः पुरोवसुर्वाक्पा वाचं
 मे पाहि मयि वसुर्विदद्वसुश्चक्षुष्पाश्चक्षुर्मे पाहि मयि वसुः
 संयद्वसुः श्रोत्रपाः श्रोत्रं मे पाहि भूरसि श्रेष्ठो रश्मीनाम्प्राणपाः
 प्राणं मे पाहि धूरसि श्रेष्ठो रश्मीनामपानपा अपानं मे
 पाहि यो न इन्द्रवायू मित्रावरुणावश्विनावभिदासन्ति
 भ्रातृव्य उत्पिपीते शुभस्पती इदमहं तमधरम्पादयामि
 यथेन्द्राहमुत्तमश्चेतयानि॥४३॥

रक्षस्व भ्रातृव्यस्त्रयोदश च॥10॥ [१०]

प्र सो अग्ने तवोतिभिः सुवीराभिस्तरति वाजंकर्मभिः।
यस्य त्वं सख्यमाविंथ। प्र होत्रे पूर्वं वचोऽग्नये भरता
बृहत्। विपां ज्योतींषि बिभ्रते न वेधसे। अग्ने त्री ते
वाजिना त्री षधस्था तिस्रस्ते जिह्वा ऋतजात पूर्वीः। तिस्र
उ ते तनुवो देववातास्ताभिर्नः पाहि गिरो अप्रयुच्छन्। सं
वां कर्मणा समिषा॥४४॥

हिनोमीन्द्राविष्णु अपंसस्पारे अस्य। जुषेथां यज्ञं
द्रविणं च धत्तमरिष्टैर्नः पृथिभिः पारयन्ता। उभा जिग्यथुर्न
परा जयेथे न परा जिग्ये कतरश्चनैनौः। इन्द्रश्च विष्णो
यदपस्पृधेथां त्रेधा सहस्रं वि तदैरयेथाम्। त्रीण्यायूँषि तव
जातवेदस्तिस्त्र आजानीरुषसस्ते अग्ने। ताभिर्देवानामवो
यक्षि विद्वानथ॥४५॥

भव यजमानाय शं योः। अग्निस्त्रीणि त्रिधातून्या क्षेति
विदथा कविः। स त्रीँरेकादशाँ इह। यक्षच्च पिप्रयच्च
नो विप्रो दूतः परिष्कृतः। नभन्तामन्यके समे। इन्द्राविष्णू
दृंहिताः शम्बरस्य नव पुरो नवतिं च श्रथिष्टम्। शतं वर्चिनः

सहस्रं च साकः हृथो अप्रत्यसुरस्य वीरान्। उत माता
महिषमन्वेनदमी त्वा जहति पुत्र देवाः। अथाब्रवीद्वृत्रमिन्द्रो
हनिष्यन्त्सखे विष्णो वितरं वि क्रमस्व॥४६॥

इषाऽथ त्वा त्रयोदश च॥११॥—————[११]

अग्ने तेजस्विन्वायुर्वसवस्त्वैतद्वा अपां वायुरसि प्राणो नाम देवा वै यद्यज्ञेन न
प्रजापतिर्देवासुरानांयुर्दा एतं युवान् सूर्यो देव इदं वामेकादश॥११॥ अग्ने तेजस्विन्वायुरसि
छन्दसां वीर्यं मातरं च षट्विंशत्॥३६॥ अग्ने तेजस्विश्चिकितुषे दधातु॥—————[१२]

॥तृतीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां तृतीयकाण्डे तृतीयः प्रश्नः॥

अग्ने तेजस्विन्तेजस्वी त्वं देवेषु भूयास्तेजस्वन्तम्मामायुष्मन्
वर्चस्वन्तम्मनुष्येषु कुरु दीक्षायै च त्वा तपसश्च तेजसे
जुहोमि तेजोविदसि तेजो मा मा हासीन्माऽहं तेजो हासिषं
मा मां तेजो हासीदिन्द्रौजस्विन्नोजस्वी त्वं देवेषु भूया
ओजस्वन्तम्मामायुष्मन्तं वर्चस्वन्तम्मनुष्येषु कुरु ब्रह्मणश्च
त्वा क्षत्रस्य च॥१॥

ओजसे जुहोम्योजोविदस्योजो मा मा हासीन्माहमोजो

हा॒सि॒षं॑ मा॒ मा॒मो॒जो॑ हा॒सी॒त्सूर्य॑ भ्राज॒स्वि॒भ्राज॒स्वी॒ त्वं
 दे॒वेषु॑ भू॒या भ्राज॑स्वन्त॒म्मामा॑युष्मन्तं॒ वर्च॑स्वन्त॒म्मनु॑ष्येषु कुरु
 वा॒योश्च॑ त्वा॒ऽपां च॒ भ्राज॑से जुहोमि सु॒व॒र्वि॒द॒सि॒ सु॒व॒र्मा
 मा हा॑सीन्माह॑ सु॒व॒र्हा॒सि॒षं मा मा॑ सु॒व॒र्हा॒सीन्मयि॑
 मे॒धाम्मयि॑ प्र॒जाम्मय्य॑ग्निस्तेजो॑ दधातु मयि॑ मे॒धाम्मयि॑
 प्र॒जाम्मयी॑न्द्र इन्द्रि॒यं द॑धातु मयि॑ मे॒धाम्मयि॑ प्र॒जाम्मयि॑
 सूर्यो॑ भ्राजो॑ दधातु॥ २॥

क्षत्रस्य च मयि त्रयोविंशतिश्च॥१॥ [१]

वा॒युर्हि॑ क॒र्ताऽग्निः॑ प्र॒स्तो॒ता प्र॒जाप॑तिः साम॒
 बृ॒ह॒स्पति॑रु॒द्गा॒ता वि॒श्वे दे॒वा उ॑पगा॒तारो॑ म॒रुतः॑ प्र॒ति॒ह॒र्तार॑
 इन्द्रो॑ नि॒धनं॑ ते दे॒वाः प्रा॑ण॒भृतः॑ प्रा॒णम्मयि॑ दध॒त्वे॒त॒द्वे
 स॒र्वम॑ध्व॒र्युरु॑पाकुर्वन्नु॒द्गातृ॑भ्य॑ उ॒पाक॑रोति॒ ते दे॒वाः
 प्रा॑ण॒भृतः॑ प्रा॒णम्मयि॑ दध॒त्वित्या॑हैतदे॒व स॒र्वमा॑त्म॒न्यत्त॑
 इडा॑ दे॒व॒हूर्म॑नु॒र्यज्ञ॑नीर्बृ॒ह॒स्पति॑रु॒क्थाम॑दानि॒ श॑सिष॒द्वि॒श्वे
 दे॒वाः॥ ३॥

सू॒क्त॒वाचः॑ पृथि॒वि मा॒त॒र्मा मा॑ हि॑सी॒र्मधु॑ म॒निष्ये॒ मधु॑
 ज॒निष्ये॒ मधु॑ वक्ष्यामि॒ मधु॑ वदिष्यामि॒ मधु॑मतीं दे॒वेभ्यो॑

वाचमुद्यास९ शुश्रूषेण्याममनुष्यैभ्यस्तम्मा देवा अंवन्तु
शोभायै पितरोऽनु मदन्तु॥४॥

श९सिषद्विश्वे देवा अष्टावि९शतिश्च॥२॥ [२]

वसंवस्त्वा प्र वृहन्तु गायत्रेण छन्दसाऽग्नेः प्रियम्पाथ
उपैहि रुद्रास्त्वा प्र वृहन्तु त्रैष्टुभेन छन्दसेन्द्रस्य प्रियम्पाथ
उपैह्यादित्यास्त्वा प्र वृहन्तु जागतेन छन्दसा विश्वेषां देवानां
प्रियम्पाथ उपैहि मान्दासु ते शुक्र शुक्रमा धूनोमि भन्दनासु
कोतनासु नूतनासु रेशीषु मेषीषु वाशीषु विश्वभृत्सु माध्वीषु
ककुहासु शक्करीषु॥५॥

शुक्रासु ते शुक्र शुक्रमा धूनोमि शुक्रं ते शुक्रेण गृह्णाम्यहो
रूपेण सूर्यस्य रश्मिभिः। आऽस्मिन्नुग्रा अचुच्यवुर्दिवो धारां
असश्चत। ककुह९ रूपं वृषभस्य रोचते बृहत्सोमः सोमस्य
पुरोगाः शुक्रः शुक्रस्य पुरोगाः। यत्ते सोमादाभ्यं नाम जागृवि
तस्मै ते सोम सोमाय स्वाहोशित्कं देव सोम गायत्रेण
छन्दसाऽग्नेः॥६॥

प्रियम्पाथो अपीहि वशी त्वं देव सोम त्रैष्टुभेन
छन्दसेन्द्रस्य प्रियम्पाथो अपीह्यस्मत्सखा त्वं देव सोम

जागतेन छन्दसा विश्वेषां देवानां प्रियम्पाथो अपीह्या नः
 प्राण एतु परावत आन्तरिक्षाद्विवस्परि। आयुः पृथिव्या
 अध्यमृतमसि प्राणाय त्वा। इन्द्राग्नी मे वर्चः कृणुतां वर्चः
 सोमो बृहस्पतिः। वर्चो मे विश्वे देवा वर्चो मे धत्तमश्विना।
 दधन्वे वा यदीमनु वोचद्वह्माणि वेरु तत्। परि विश्वानि
 काव्या नेमिश्चक्रमिवाभवत्॥७॥

शक्ररीष्वग्नेर्बृहस्पतिः पञ्चविंशतिश्च॥३॥ [३]

एतद्वा अपां नामधेयं गुह्यं यदाधावा मान्दासु ते
 शुक्र शुक्रमा धूनोमीत्याहापामेव नामधेयेन गुह्येन दिवो
 वृष्टिमव रुन्दे शुक्रं ते शुक्रेण गृह्णामीत्याहैतद्वा अहो रूपं
 यद्रात्रिः सूर्यस्य रश्मयो वृष्ट्या ईशतेऽहं एव रूपेण सूर्यस्य
 रश्मिभिर्दिवो वृष्टिं च्यावयत्याऽस्मिन्नुग्राः॥८॥

अचुच्यवुरित्याह यथायजुरेवैतत्ककुहं रूपं वृषभस्य
 रोचते बृहदित्याहैतद्वा अस्य ककुहं रूपं यद्वृष्टी रूपेणैव
 वृष्टिमव रुन्दे यत्ते सोमादाभ्यं नाम जागृवीत्याहैष ह वै
 हविषा हविर्यजति योऽदाभ्यं गृहीत्वा सोमाय जुहोति परा
 वा एतस्यायुः प्राण एति॥९॥

योऽंशुं गृह्णात्या नः प्राण एतु परावत इत्याहायुरेव
 प्राणमात्मन्धत्तेऽमृतमसि प्राणाय त्वेति हिरण्यमभि
 व्यनित्यमृतं वै हिरण्यमायुः प्राणोऽमृतैर्नैवायुरात्मन्धत्ते
 शतमानम्भवति शतायुः पुरुषः शतेन्द्रिय आयुष्येवेन्द्रिये
 प्रति तिष्ठत्यप उप स्पृशति भेषजं वा आपो भेषजमेव
 कुरुते॥१०॥

उग्रा एत्यापस्त्रीणि च॥४॥ [४]

वायुरसि प्राणो नाम सवितुराधिपत्येऽपानं मे दाश्चक्षुरसि
 श्रोत्रं नाम धातुराधिपत्य आयुर्मे दा रूपमसि वर्णो
 नाम बृहस्पतेराधिपत्ये प्रजां मे दा ऋतमसि सत्यं
 नामेन्द्रस्याधिपत्ये क्षत्रं मे दा भूतमसि भव्यं नाम
 पितृणामाधिपत्येऽपामोषधीनां गर्भं धा ऋतस्य त्वा व्योमन
 ऋतस्य॥११॥

त्वा विभूमन ऋतस्य त्वा विधर्मण ऋतस्य त्वा
 सत्यायुर्तस्य त्वा ज्योतिषे प्रजापतिर्विराजमपश्यत्तया भूतं
 च भव्यं चासृजत तामृषिभ्यस्तिरोऽदधात्तां जमदग्निस्तपसा-
 ऽपश्यत्तया वै स पृथ्वीन्कामानसृजत तत्पृथ्वीनाम्पृथिव्यम्

यत्पृश्नयो गृह्यन्ते पृश्नीनेव तैः कामान् यजमानोऽव रुद्धे
वायुरसि प्राणः॥१२॥

नामेत्याह प्राणापानावेवाव रुद्धे चक्षुरसि श्रोत्रं
नामेत्याहायुरेवाव रुद्धे रूपमसि वर्णो नामेत्याह
प्रजामेवाव रुद्ध ऋतमसि सत्यं नामेत्याह क्षत्रमेवाव रुद्धे
भूतमसि भव्यं नामेत्याह पशवो वा अपामोषधीनां गर्भः
पशूनेव॥१३॥

अव रुद्ध एतावद्वै पुरुषम्परितस्तदेवाव रुद्ध ऋतस्य त्वा
व्योमन् इत्याहेयं वा ऋतस्य व्योमेमामेवाभि जयत्यृतस्य
त्वा विभूमन् इत्याहान्तरिक्षं वा ऋतस्य विभूमान्तरिक्षमेवाभि
जयत्यृतस्य त्वा विधर्मण इत्याह द्यौर्वा ऋतस्य विधर्म
दिवमेवाभि जयत्यृतस्य॥१४॥

त्वा सत्यायेत्याह दिशो वा ऋतस्य सत्यं दिश एवाभि
जयत्यृतस्य त्वा ज्योतिष इत्याह सुवर्गो वै लोक
ऋतस्य ज्योतिः सुवर्गमेव लोकमभि जयत्येतावन्तो वै
देवल्लोकास्तानेवाभि जयति दश सम्पद्यन्ते दशाक्षरा
विराडन्न विराड्विराज्येवान्नाद्ये प्रति तिष्ठति॥१५॥

व्योमन ऋतस्य प्राणः पशूनेव विधर्म दिवमेवाभि जयत्यृतस्य षट्त्वारिंशच्च॥५॥[५]

देवा वै यद्यज्ञेन नावारुन्धत तत्परैरवारुन्धत
तत्पराणाम्परत्वम् यत्परै गृह्यन्ते यदेव यज्ञेन नावरुन्धे
तस्यावरुद्धौ यम्प्रथमं गृह्णातीममेव तेन लोकमभि जयति
यं द्वितीयमन्तरिक्षं तेन यं तृतीयमुमेव तेन लोकमभि
जयति यदेते गृह्यन्ते एषां लोकानामभिजित्यै॥१६॥

उत्तरेष्वहःस्वमुतोऽर्वाश्चो गृह्यन्तेऽभिजित्यैवेमाल्लोकान्पुनरिम
लोकम्प्रत्यवरोहन्ति यत्पूर्वेष्वहःस्वितः पराश्चो गृह्यन्ते
तस्मादितः पराश्च इमे लोका यदुत्तरेष्वहःस्वमुतो-
ऽर्वाश्चो गृह्यन्ते तस्मादमुतोऽर्वाश्च इमे लोकास्तस्माद-
यांतयाम्नो लोकान्मनुष्या उप जीवन्ति ब्रह्मवादिनो वदन्ति
कस्मात्सत्यादद्ध्य ओषधयः सम्भवन्त्योषधयः॥१७॥

मनुष्याणामन्नं प्रजापतिं प्रजा अनु प्र जायन्त
इति परानन्विति ब्रूयाद्यद्गृह्णात्यद्ध्यस्त्वौषधीभ्यो गृह्णामीति
तस्मादद्ध्य ओषधयः सम्भवन्ति यद्गृह्णात्योषधीभ्यस्त्वा
प्रजाभ्यो गृह्णामीति तस्मादोषधयो मनुष्याणामन्नम् यद्गृह्णाति
प्रजाभ्यस्त्वा प्रजापतये गृह्णामीति तस्मात्प्रजापतिं प्रजा
अनु प्र जायन्ते॥१८॥

अभिजित्या ओषधयोऽष्टाचत्वारिंशच्च॥६॥ [६]

प्रजापतिर्देवासुरानसृजत् तदनु यज्ञोऽसृज्यत यज्ञं
छन्दांसि ते विष्वञ्चो व्यक्रामन्त्सोऽसुराननु यज्ञो-
ऽपाक्रामद्यज्ञं छन्दांसि ते देवा अमन्यन्तामी वा
इदमभूवन् यद्वयं स्म इति ते प्रजापतिमुपाधावन्त्सो-
ऽब्रवीत्प्रजापतिश्छन्दसां वीर्यमादाय तद्वः प्र दास्यामीति
स छन्दसां वीर्यम्॥१९॥

आदाय तदेभ्यः प्रायच्छत्तदनु छन्दांस्यपाक्रामञ्छन्दांसि
यज्ञस्ततो देवा अभवन्परासुरा य एवं छन्दसां वीर्यं वेदा
श्रावयास्तु श्रौषड्यज्ञ ये यजामहे वषट्कारो भवत्यात्मना
पराऽस्य भ्रातृव्यो भवति ब्रह्मवादिनो वदन्ति कस्मै
कमध्वर्युरा श्रावयतीति छन्दसां वीर्यायेति ब्रूयादेतद्वै॥२०॥

छन्दसां वीर्यमा श्रावयास्तु श्रौषड्यज्ञ ये यजामहे
वषट्कारो य एवं वेद सर्वार्यैरेव छन्दोभिरर्चति यत्किं
चार्चति यदिन्द्रो वृत्रमहन्नमेध्यं तद्यद्यतीनपावपदमेध्यं तदथ
कस्मादिन्द्रो यज्ञ आ सऽस्थातोऽरित्याहुरिन्द्रस्य वा एषा
यज्ञिया तनूर्यद्यज्ञस्तामेव तद्यजन्ति य एवं वेदोपैनं यज्ञो

नमति॥२१॥

स छन्दसां वीर्यं वा एव तदष्टौ च॥७॥ [७]

आयुर्दा अग्ने हविषो जुषाणो घृतप्रतीको घृतयोनिरेधि।
घृतम्पीत्वा मधु चारु गव्यम्पितेव पुत्रमभि रक्षतादिमम्।
आ वृश्च्यते वा एतद्यजमानोऽग्निभ्यां यदेनयोः
शृतंकृत्याथान्यत्रावभृथमवैत्यायुर्दा अग्ने हविषो जुषाण
इत्यवभृथमवैष्यञ्जुहुयादाहुत्यैवैनौ शमयति नार्तिमाच्छति
यजमानो यत्कुसीदम्॥२२॥

अप्रतीत्तम्मयि येन यमस्य बलिना चरामि। इहैव
सन्निरवदये तदेतत्तदग्ने अनृणो भवामि। विश्वलोप
विश्वदावस्य त्वासञ्जुहोम्यग्धादेकोऽहुतादेकः समसनादेकः।
ते नः कृण्वन्तु भेषजं सदः सहो वरेण्यम्। अयं नो
नभसा पुरः सङ्स्फानो अभि रक्षतु। गृहाणामसमर्त्यै बहवो
नो गृहा असन्। स त्वं नः॥२३॥

नभसस्पत ऊर्जं नो धेहि भद्रया। पुनर्नो नष्टमा कृधि
पुनर्नो रयिमा कृधि। देवं सङ्स्फान सहस्रपोषस्येशिषे
स नो रास्वाज्यानिं रायस्पोषं सुवीर्यं संवत्सरीणां

स्वस्तिम्। अग्निर्वाव यम इयं यमी कुसीदं वा एतद्यमस्य
यजमान आ दत्ते यदोषधीभिर्वेदिः स्तृणाति यदनुपौष्य
प्रयायाद्भीवबद्धमेनम्॥ २४॥

अमुष्मिँल्लौके नैनीयेरन् यत्कुसीदमप्रतीत्तम्मयीत्युपौषतीहैव
सन् यमं कुसीदं निरवदायानृणः सुवर्गं लोकमेति यदि
मिश्रमिव चरेदञ्जलिना सक्तून्प्रदाव्ये जुहुयादेष वा
अग्निर्वैश्वानरो यत्प्रदाव्यः स एवैनः स्वदयत्यह्ना
विधान्यामेकाष्टकायामपूपं चतुःशरावम्पक्त्वा प्रातरेतेन
कक्षमुपौषेद्यदि॥ २५॥

दहति पुण्यसमम्भवति यदि न दहति पापसममेतेन ह
स्म वा ऋषयः पुरा विज्ञानेन दीर्घसत्रमुप यन्ति यो वा
उपद्रष्टारमुपश्रोतारमनुख्यातारं विद्वान् यजते सममुष्मिँल्लौक
इष्टापूर्तेन गच्छतेऽग्निर्वा उपद्रष्टा वायुरुपश्रोताऽऽदित्यो-
ऽनुख्याता तान् य एवं विद्वान् यजते सममुष्मिँल्लौक
इष्टापूर्तेन गच्छतेऽयं नो नभसा पुरः॥ २६॥

इत्याहाऽग्निर्वै नभसा पुरोऽग्निमेव तदाहैतन्मै गोपायेति
स त्वं नो नभसस्पत इत्याह वायुर्वै नभसस्पतिर्वायुमेव

तदाहैतन्मे गोपायेति देव सꣳस्फानेत्याहासौ वा आदित्यो
देवः सꣳस्फान आदित्यमेव तदाहैतन्मे गोपायेति॥२७॥

कुसीदन्त्वन्न एनमोषेद्यदि पुर आदित्यमेव तदाहैतन्मे गोपायेति॥८॥—————[८]

एतं युवानम्परि वो ददामि तेन क्रीडन्तीश्चरत प्रियेण।
मा नः शाप्त जनुषा सुभागा रायस्पोषेण समिषा मदेम।
नमो महिम्न उत चक्षुषे ते मरुताम्पितस्तदहं गृणामि।
अनु मन्यस्व सुयजा यजाम जुष्टं देवानामिदमस्तु हव्यम्।
देवानामेष उपनाह आसीदपां गर्भ ओषधीषु न्यक्तः।
सोमस्य द्रप्समवृणीत पूषा॥२८॥

बृहन्नद्रिरभवत्तदेषाम्। पिता वथ्सानाम्पतिरघ्नियानामथो
पिता महतां गर्गराणाम्। वथ्सो जरायुं प्रतिधुक्पीयूषं
आमिक्षा मस्तु घृतमस्य रेतः। त्वां गावोऽवृणत राज्याय
त्वाꣳ हवन्त मरुतः स्वर्काः। वर्ष्मन्क्षत्रस्य ककुभि
शिश्रियाणस्ततो न उग्रो वि भजा वसूनि। व्यृद्धेन वा एष
पशुना यजते यस्यैतानि न क्रियन्त एष ह त्वै समृद्धेन
यजते यस्यैतानि क्रियन्ते॥२९॥

पूषा क्रियन्त एषोऽष्टौ च॥९॥—————[९]

सूर्यो देवो दिविषद्ध्यो धाता क्षत्राय वायुः प्रजाभ्यः।
 बृहस्पतिस्त्वा प्रजापतये ज्योतिष्मतीं जुहोतु। यस्यास्ते
 हरितो गर्भोऽथो योनिर्हिरण्ययी। अङ्गान्यहुता यस्यै तां
 देवैः समजीगमम्। आ वर्तन वर्तय नि निवर्तन वर्तयेन्द्र
 नर्दबुद। भूम्याश्चतस्रः प्रदिशस्ताभिरा वर्तया पुनः। वि ते
 भिनद्धि तकरीं वि योनिं वि गवीन्यौ। वि॥३०॥

मातरं च पुत्रं च वि गर्भं च जरायुं च। बहिस्ते अस्तु
 बालिति। उरुद्रप्सो विश्वरूप इन्दुः पवमानो धीरं आनञ्ज
 गर्भम्। एकपदी द्विपदी त्रिपदी चतुष्पदी पञ्चपदी षट्पदी
 सप्तपद्यष्टापदी भुवनानुं प्रथतां स्वाहा। मही द्यौः पृथिवी
 च न इमं यज्ञमिमिक्षताम्। पिपृतां नो भरीमभिः॥३१॥

गवीन्यौ वि चतुश्चत्वारिंशच्च॥१०॥ [१०]

इदं वामास्ये हविः प्रियमिन्द्राबृहस्पती। उक्थम्मदंश्च
 शस्यते। अयं वाम्परिं षिच्यते सोमं इन्द्राबृहस्पती।
 चारुर्मदाय पीतये। अस्मे इन्द्राबृहस्पती रयिं धत्तं
 शतग्विनम्। अश्वावन्तं सहस्रिणम्। बृहस्पतिर्नः परि पातु
 पश्चादुतोत्तरस्मादधरादघायोः। इन्द्रः पुरस्तादुत मध्यतो नः

सखा॒ सखि॑भ्यो॒ वरि॑वः कृ॒णोतु॑। वि ते॒ विष्व॒ग्वात॑जूतासो
अ॒ग्ने भा॒मांसः॥ ३२॥

शु॒चे शुच॑यश्चरन्ति। तु॒वि॒म्र॒क्षासो॑ दि॒व्या न॑वंग्वा॒ वना॑
वन॑न्ति धृ॒षता॑ रु॒जन्तः॑। त्वा॒म॒ग्ने मा॒नु॒षीरी॑डते॒ विशो॑
हो॒त्रा॒विदं॑ वि॒विचि॑र॒ रत्न॑धात॑मम्। गुहा॒ सन्तः॑ सु॒भग
वि॒श्वदर्श॑तं तु॒विष्म॑णसः॒ सुय॑जं घृ॒तश्रि॑यम्। धा॒ता द॑दातु
नो र॒यिमी॑शा॒नो जग॑त॒स्पतिः॑। स नः॑ पू॒र्णेन॑ वा॒वनत्। धा॒ता
प्र॒जाया॑ उ॒त रा॒य ई॒शे धा॒तेदं॑ वि॒श्वम्भु॑वनं॒ जजान॑। धा॒ता
पु॒त्रं यज॑मानाय॒ दाता॑॥ ३३॥

तस्मा॑ उ ह॒व्यं घृ॒तव॑द्विधेम। धा॒ता द॑दातु नो र॒यि॒म्राची॑
जी॒वातु॑मक्षि॑ताम्। व॒यं दे॒वस्य॑ धी॒महि॑ सु॒म॒तिर॑ स॒त्यरा॑धसः।
धा॒ता द॑दातु दा॒शुषे॑ वसू॒नि प्र॒जाका॑माय मी॒ढुषे॑ दुरो॒णे। तस्मै॑
दे॒वा अ॒मृताः॒ सं व्य॑यन्तां॒ विश्वे॑ दे॒वासो॒ अदि॑तिः स॒जोषाः॑।
अनु॑ नो॒ऽद्यानु॑मतिर्य॒ज्ञं दे॒वेषु॑ म॒न्यता॑म्। अ॒ग्निश्च॑ ह॒व्यवा॑हनो
भ॒वतां॑ दा॒शुषे॑ म॒यः। अ॒न्विद॑नुमते॒ त्वम्॥ ३४॥

म॒न्यासै॑ शं च॒ नः कृ॑धि। ऋ॒त्वे द॑क्षा॒य नो॑ हि॒नु प्र॑ ण
आयू॑र॒षि तारि॑षः। अनु॑ म॒न्यता॑मनु॒मन्य॑माना प्र॒जाव॑न्तः॒

र॒यिम॑क्षी॒यमाण॑म्। तस्यै॑ व॒यः॑ हे॒डसि॑ मा॒पि॑ भू॒म् सा नो॑
दे॒वी सु॒हवा॑ श॒र्म यच्छ॑तु। यस्या॑मि॒दम्प्र॒दिशि॑ यद्वि॒रोच॑ते-
ऽनु॑मतिं॒ प्रति॑ भूष॒न्त्या॒यवः॑। यस्या॑ उ॒पस्थ॑ उ॒र्वन्तरि॑क्षः॒ सा
नो॑ दे॒वी सु॒हवा॑ श॒र्म यच्छ॑तु॥ ३५॥

रा॒काम॒हः॑ सु॒हवा॑ सु॒ष्टुती॑ हु॒वे शृ॒णोतु॑ नः सु॒भगा॑
बो॒धतु॑ त्मना॑। सी॒व्यत्व॑पः॒ सू॒च्याऽच्छि॑द्यमा॒नया॑ ददा॑तु
वी॒रः॑ श॒तदा॑यमु॒क्थ्यम्। यास्ते॑ रा॒के सु॒म॒तयः॑ सु॒पेश॑सो
याभि॑र्ददा॑सि दा॒शुषे॑ वसू॒नि। ताभि॑र्नो अ॒द्य सु॒मना॑
उ॒पाग॑हि स॒हस्र॑पो॒षः सु॒भगे॑ ररा॒णा। सि॒नीवा॒लि या
सु॒पा॒णिः। कु॒हू॒म॒हः सु॒भगा॑ वि॒द्वना॑प॒सम॑स्मिन् य॒ज्ञे सु॒हवा॑
जो॒हवी॑मि। सा नो॑ ददा॑तु श्र॒वण॑म्पि॒तृणां॑ तस्या॑स्ते दे॒वि
ह॒विषा॑ वि॒धेम। कु॒हूर्दे॒वाना॑म॒मृत॑स्य॒ पत्नी॑ ह॒व्या नो॑ अ॒स्य
ह॒विषा॑श्चि॒केतु॑। सं दा॒शुषे॑ कि॒रतु॑ भू॒रि वा॒मः रा॒यस्पोष॑
चि॒कितु॑षे॒ दधा॑तु॥ ३६॥

भामा॑सो दा॒ता त्वम॑न्तरि॒क्षः॑ सा नो॑ दे॒वी सु॒हवा॑ श॒र्म यच्छ॑तु श्र॒वणं॑
चतुर्वि॑ंशतिश्च॥ ११॥

[११]

वि वा ए॒तस्या॑ वा॒यो इ॒मे वै चि॒त्तश्चा॑ग्नि॒र्भूताना॑ दे॒वा वा अ॑भ्या॒ताना॑नृ॒ता॒षा॒ड्राष्ट्र॑का॒माय॑ दे॒विका॑

वास्तोष्पते त्वमग्ने बृहदेकादश॥11॥ वि वा एतस्येत्याह मृत्युर्गन्धर्वोऽव रुन्धे मध्यतस्त्वमग्ने
बृहथ्यद्वत्वारिंशत्॥46॥ वि वा एतस्य प्रियासः॥—[१२]

॥चतुर्थः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां तृतीयकाण्डे चतुर्थः प्रश्नः॥

वि वा एतस्य यज्ञ ऋध्यते यस्य हविरन्तिरिच्यते सूर्यो देवो
दिविषद्भ्य इत्याह बृहस्पतिना चैवास्य प्रजापतिना च यज्ञस्य
व्यृद्धमपि वपति रक्षांसि वा एतत्पशुं संचन्ते यदेकदेवत्यं
आलब्धो भूयान्भवति यस्यांस्ते हरितो गर्भ इत्याह देवत्रैवेनां
गमयति रक्षसामपंहत्या आ वर्तन वर्तयेत्याह॥१॥

ब्रह्मणैवैनमा वर्तयति वि ते भिनन्नि तकरीमित्याह
यथायजुरेवैतदुरुद्रप्सो विश्वरूप इन्दुरित्याह प्रजा वै पशव
इन्दुः प्रजयैवैनम्पशुभिः समर्धयति दिवं वै यज्ञस्य व्यृद्धं
गच्छति पृथिवीमतिरिक्तन्तद्यत्र शमयेदार्तिमाच्छेद्यजमानो
मही द्यौः पृथिवी च न इति॥२॥

आह द्यावापृथिवीभ्यामेव यज्ञस्य व्यृद्धं चातिरिक्तं च
शमयति नार्तिमाच्छति यजमानो भस्मनाभि समूहति

स्वगाकृत्या अथो अनयोर्वा एष गर्भोऽनयोरेवैनं दधाति
यदेवद्येदति तद्रेचयेद्यन्नावद्येत्पशोरालब्धस्य नाव द्येत्
पुरस्तान्नाभ्या अन्यदेवद्येदुपरिष्ठादन्यत्पुरस्ताद्वै नाभ्यै॥३॥

प्राण उपरिष्ठादपानो यावानेव पशुस्तस्याव द्यति
विष्णवे शिपिविष्टाय जुहोति यद्वै यज्ञस्यातिरिच्यते
यः पशोर्भूमा या पुष्टिस्तद्विष्णुः शिपिविष्टोऽतिरिक्त
एवातिरिक्तं दधात्यतिरिक्तस्य शान्त्या अष्टाप्रड्विंशत्यं
दक्षिणाऽष्टापदी ह्येषात्मा नवमः पशोरात्या अन्तरकोश
उष्णीषेणाविष्टितम्भवत्येवमिव हि पशुरुल्बमिव चर्मव
माऽसमिवास्थीव यावानेव पशुस्तमात्वाव रुद्धे यस्यैषा
यज्ञे प्रायश्चित्तिः क्रियत इष्ट्वा वसीयान्भवति॥४॥

वर्तयेत्याह न इति वै नाभ्या उल्बमिवैकविंशतिश्च॥१॥ [१]

आ वायो भूष शुचिपा उप नः सहस्रं ते नियुतो विश्ववार।
उपो ते अन्धो मद्यमयामि यस्य देव दधिषे पूर्वपेयम्।
आकूत्यै त्वा कामाय त्वा समृधे त्वा किक्किटा ते मनः
प्रजापतये स्वाहा किक्किटा ते प्राणं वायवे स्वाहा किक्किटा
ते चक्षुः सूर्याय स्वाहा किक्किटा ते श्रोत्रं द्यावापृथिवीभ्याः

स्वाहा॑ कि॒क्कि॒टा ते॒ वाच॑ꣳ सर॑स्वत्यै स्वाहा॑॥५॥

त्वं तुरीया॑ व॒शिनी॑ व॒शासि॑ सकृ॒द्यत्त्वा॒ मन॑सा
गर्भ॑ आश॒यत्। व॒शा त्वं व॒शिनी॑ गच्छ॒ देवान्॑स॒त्याः
सन्तु॑ यज॑मानस्य॒ कामाः॑। अ॒जासि॑ रयि॒ष्ठा पृ॑थि॒व्याꣳ
सी॑दो॒र्ध्वान्तरि॑क्ष॒मुप॑ तिष्ठस्व दि॒वि ते॑ बृ॒हद्भाः॑। तन्तु॑
त॒न्वन्न॑ज॒सो भानु॑मन्वि॒हि ज्योति॑ष्मतः प॒थो र॑क्ष धि॒या
कृ॒तान्। अ॒नु॒ल्ब॒णं व॑यत॒ जोगु॑वा॒मपो॑ मनु॒र्भव॑ ज॒नया॒ दैव्यं॑
जन॑म्। मन॑सो ह॒विर॑सि प्र॒जाप॑ते॒र्वर्णो॑ गात्रा॑णां ते गात्र॒भाजो॑
भूया॑स्म॥६॥

सर॑स्वत्यै स्वाहा॑ मनु॒स्त्रयो॑दश च॥२॥ [२]

इ॒मे वै स॒हास्ता॒न्ते वा॒युर्व्य॑वा॒त्ते गर्भ॑मदधाता॒न्तꣳ सोमः॑
प्राज॑नयद॒ग्निर॑ग्र॒सत॑ स ए॒तं प्र॒जाप॑तिरा॒ग्नेय॑म॒ष्टाक॑पाल॒-
मप॑श्य॒त्तं निर॑व॒प॒त्तेनै॒वैना॑म॒ग्नेरधि॑ निर॑क्रीणा॒त्तस्मा॑द॒प्यन्य॑दे॒वत्या॑
आ॒ग्नेय॑म॒ष्टाक॑पाल॒म्पुर॑स्ता॒न्निर्व॑पेद॒ग्नेरे॒वैना॑मधि॒ निष्क्री॑या
ल॑भते॒ यत्॥७॥

वा॒युर्व्य॑वा॒त्तस्मा॑द्वा॒यव्या॑ यदि॒मे गर्भ॑मद॒धातां॑ तस्मा॑द्वा॒वापृ॑थि॒-
य॒त्सोमः॑ प्राज॑नयद॒ग्निर॑ग्र॒सत॑ तस्मा॑द॒ग्नीषो॑मीया॒

यद॒नयोर्वि॒यत्योर्वा॒गव॑द॒त्तस्मा॑त्सार॒स्वती॑ यत्प्र॒जाप॑तिर॒ग्नेरधि॑
नि॒रक्री॑णात्तस्मा॑त्प्राजाप॒त्या सा वा ए॒षा सर्व॑दे॒वत्या॑ यद॒जा
व॒शा वा॒युव्या॑मा ल॒भेत॑ भूति॑कामो वा॒युर्वै क्षेपि॑ष्ठा दे॒वता॑
वा॒युमे॒व स्वेन॑ ॥८॥

भा॒गधे॒येनोप॑ धावति॒ स ए॒वैन॒म्भूतिं॑ गमयति
द्यावापृ॒थिव्या॑मा ल॒भेत॑ कृष॒माणः॑ प्रति॒ष्ठाका॑मो दि॒व ए॒वास्मै॑
प॒र्जन्यो॑ व॒र्षति॒ व्य॑स्यामोष॒धयो॑ रोहन्ति॒ सम॑र्धुकमस्य
स॒स्यम्भ॑वत्य॒ग्नीषो॑मीया॒मा ल॒भेत॑ यः का॒मये॑तान्न॒वानन्ना॑दः
स्या॒मित्य॒ग्निनै॒वान्न॑मव॒ रुन्दे॑ सोमै॒नान्नाद्य॑मन्न॒वाने॒वान्ना॑दो
भ॑वति॒ सार॒स्वती॑मा ल॒भेत॑ यः ॥९॥

ई॒श्वरो॑ वा॒चो वदि॑तोः सन्वाचं॒ न वदे॑द्वाग्वै सर॑स्वती॒
सर॑स्वतीमे॒व स्वेन॑ भा॒गधे॒येनोप॑ धावति॒ सैवास्मि॒न्वाचं॑ दधाति
प्राजाप॒त्यामा ल॒भेत॑ यः का॒मये॑तान॒भिजित॑म॒भि ज॑येय॒मिति॑
प्र॒जाप॑तिः सर्वा॑ दे॒वता॑ दे॒वता॑भिरे॒वान॑भिजित॒मभि ज॑यति
वा॒युव्य॑योपाक॑रोति वा॒योरे॒वैना॑मव॒रुध्या ल॑भत॒ आकू॑त्यै त्वा
का॒माय॑ त्वा ॥१०॥

इत्या॑ह यथाय॒जुरे॒वैतत्किं॑क्किटा॒कारं॑ जुहोति कि॒क्किटा॑का॒रेण॑

वै ग्राम्याः पशवो रमन्ते प्रारण्याः पतन्ति यत्किंकिटाकारं
 जुहोति ग्राम्याणां पशूनां धृत्यै पर्यग्नौ क्रियमाणे जुहोति
 जीवन्तीमेवैनां सुवर्गं लोकङ्गमयति त्वं तुरीयां वशिनीं
 वशासीत्याह देवत्रैवैनां गमयति सत्याः सन्तु यजमानस्य
 कामा इत्याहैष वै कामः॥११॥

यजमानस्य यदनार्त उद्वचं गच्छति तस्मादेवमाहाजासिं
 रयिष्ठेत्याहैष्वैनां लोकेषु प्रतिं स्थापयति दिवि ते
 बृहद्वा इत्याह सुवर्ग एवास्मै लोके ज्योतिर्दधाति तन्तुं
 तन्वन्नजसो भानुमन्विहीत्याहेमानेवास्मै लोकां ज्योतिष्मतः
 करोत्यनुल्बणं वयत् जोगुवामप् इति॥१२॥

आह यदेव यज्ञ उल्बणं क्रियते तस्यैवैषा शान्तिर्मनुर्भव
 जनया दैव्यं जनमित्याह मानव्यो वै प्रजास्ता एवाद्याः
 कुरुते मनसो हविरसीत्याह स्वगाकृत्यै गात्राणां ते
 गात्रभाजो भूयास्मेत्याहशिषमेवैतामा शास्ते तस्यै वा
 एतस्या एकमेवादिवयजनं यदालब्धायामभ्रः॥१३॥

भवति यदालब्धायामभ्रः स्यादप्सु वा प्रवेशयेत्सर्वां

वा प्राश्रीयाद्यदप्सु प्रवेशयेद्यज्ञवेशसं कुर्यात्सर्वामेव
 प्राश्रीयादिन्द्रियमेवात्मन्धत्ते सा वा एषा त्रयाणामेवावरुद्धा
 संवत्सरसदः सहस्रयाजिनो गृहमेधिनस्त एवैतया
 यजेरन्तेषामेवैषाप्ता॥१४॥

यथस्वेन सारस्वतीमा लभेत् यः कामाय त्वा कामोऽप इत्यग्नौ द्विचत्वारिंशच्च॥३॥[३]

चित्तं च चित्तिश्चाकूतं चाकूतिश्च विज्ञातं च विज्ञानं
 च मनश्च शक्करीश्च दर्शश्च पूर्णमासश्च बृहच्च रथन्तरं च
 प्रजापतिर्जया निन्द्राय वृष्णे प्रायच्छदुग्रः पृतनाज्येषु तस्मै
 विशः समनमन्त सर्वाः स उग्रः स हि हव्यो बभूव
 देवासुराः संयत्ता आसन्थ्स इन्द्रः प्रजापतिमुपाधावत्तस्मा
 एताञ्जयान्प्रायच्छत्तानजुहोत्ततो वै देवा असुरानजयन्
 यदजयन्तञ्जयानां जयत्वः स्पर्धमानेनैते होतव्या जयत्येव
 ताम्पृतनाम्॥१५॥

उप पञ्चविंशतिश्च॥४॥[४]

अग्निर्भूतानामधिपतिः स मावत्विन्द्रो ज्येष्ठानां
 यमः पृथिव्या वायुरन्तरिक्षस्य सूर्यो दिवश्चन्द्रमा
 नक्षत्राणाम्बृहस्पतिर्ब्रह्मणो मित्रः सत्यानां वरुणोऽपाः

संमुद्रः स्रोत्यानामन्नं साम्राज्यानामधिपति तन्मावतु
 सोम ओषधीनां सविता प्रसवानां रुद्रः पशूनां त्वष्टा
 रूपाणां विष्णुः पर्वतानाम्मरुतो गुणानामधिपतयस्ते
 मावन्तु पितरः पितामहाः परेऽवरे ततोस्ततामहा इह
 मावत। अस्मिन्ब्रह्मन्स्मिन्क्षत्रेऽस्यामाशिष्यस्याम्पुरोधाया-
 मस्मिन्कर्मन्स्यां देवहृत्याम्॥१६॥

अवरे सप्तदश च॥५॥ [५]

देवा वै यद्यज्ञेऽकुर्वत तदसुरा अकुर्वत ते देवा
 एतानभ्यातानानपश्यन्तानभ्यातन्वत यद्देवानां कर्मासीदार्ध्यत
 तद्यदसुराणां न तदार्ध्यत येन कर्मणेश्चेत्तत्र होतव्या
 ऋध्नोत्येव तेन कर्मणा यद्विश्वे देवाः समभरन्तस्मादभ्याताना
 वैश्वदेवा यत्प्रजापतिर्जयान्प्रायच्छुत्तस्माञ्जयाः प्राजापत्याः॥१७॥

यद्राष्ट्रभृद्भी राष्ट्रमाददत तद्राष्ट्रभृतां राष्ट्रभृत्वन्ते देवा
 अभ्यातानैरसुरानभ्यातन्वत जयैरजयन्त्राष्ट्रभृद्भी राष्ट्रमाददत
 यद्देवा अभ्यातानैरसुरानभ्यातन्वत तदभ्यातानानां अभ्यातानत्वं
 यज्जयैरजयन्तज्जयानां जयत्वं यद्राष्ट्रभृद्भी राष्ट्रमाददत
 तद्राष्ट्रभृतां राष्ट्रभृत्वन्ततो देवा अभवन्परासुरा यो

भ्रातृव्यवा॒न्त्स्यात्स ए॒ताञ्जु॒ह्याद॒भ्याता॒नैरे॒व भ्रातृ॒व्यान्भ्यात॑न्नुते
जयै॑र्जयति रा॒ष्ट्रभृ॒द्धी रा॒ष्ट्रमा द॑त्ते भव॑त्या॒त्मना॒ परा॑स्य
भ्रातृ॒व्यो भव॑ति॥१८॥

प्रा॒जाप॒त्याः सो॑ऽष्टाद॑श च॥६॥ [६]

ऋ॒ताषा॒टुतधा॑मा॒ऽग्निर्गन्ध॑र्वस्तस्यौष॑धयो॒ऽप्सरस॒ ऊर्जो॑
नाम॒ स इ॒दं ब्र॒ह्म क्ष॒त्रम्पा॑तु ता इ॒दं ब्र॒ह्म क्ष॒त्रम्पा॑न्तु
तस्मै॑ स्वाहा॒ ताभ्यः॑ स्वाहा॑ स॒ंहितो॑ वि॒श्वसा॑मा
सूर्यो॑ गन्ध॑र्वस्तस्य मरी॑चयो॒ऽप्सरस॑ आयु॑वः सुषु॑म्नः
सूर्य॑रश्मिश्चन्द्र॑मा गन्ध॑र्वस्तस्य नक्ष॑त्राण्यप्सरसो॑ बे॒कुर॑यो
भुज्युः सु॑प॒र्णो य॒ज्ञो गन्ध॑र्वस्तस्य दक्षि॑णा अ॒प्सरसः॑ स्त॒वाः
प्रा॒जाप॑तिर्वि॒श्वकर्मा॑ मनः॥१९॥

गन्ध॑र्वस्तस्य॒र्त्सा॒मान्य॑प्सरसो॒ वह्न॑य इषि॒रो वि॒श्वव्य॑चा
वातो॑ गन्ध॑र्वस्तस्यापो॑ऽप्सरसो॒ मुदा॑ भुव॑नस्य पते॒ यस्य॑
त उ॒परि॑ गृ॒हा इ॒ह च॑। स नो॑ रा॒स्वाज्या॑निः रा॒यस्पोष॑ः
सुवी॑र्यः संव॑त्स॒रीणां॑ स्व॒स्तिम्। प॒रमे॑ष्ठ्यधि॑पति-
मृत्यु॑र्गन्ध॑र्वस्तस्य वि॒श्वम॑प्सरसो॒ भुवः॑ सु॒क्षितिः॑
सुभू॑तिर्भद्र॑कृ॒त्सुव॑र्वा॒न्प॒र्जन्यो॑ गन्ध॑र्वस्तस्य वि॒द्युतो॑ऽप्सरसो॒

रुचो दूरेहेतिरमृडयः॥२०॥

मृत्युर्गन्धर्वस्तस्य प्रजा अप्सरसो भीरुवश्चारुः
कृपणकाशी कामो गन्धर्वस्तस्याधयोऽप्सरसः शोचयन्तीर्नाम
स इदं ब्रह्म क्षत्रम्पातु ता इदं ब्रह्म क्षत्रम्पातु तस्मै स्वाहा
ताभ्यः स्वाहा स नो भुवनस्य पते यस्य त उपरि गृहा इह
च। उरु ब्रह्मणेऽस्मै क्षत्राय महि शर्म यच्छ॥२१॥

मनोऽमृडयष्पट्वारि९शच्च॥७॥ [७]

राष्ट्रकामाय होतव्या राष्ट्रं वै राष्ट्रभृतो राष्ट्रेणैवास्मै राष्ट्रमव
रुद्धे राष्ट्रमेव भवत्यात्मने होतव्या राष्ट्रं वै राष्ट्रभृतो राष्ट्रं
प्रजा राष्ट्रम्पशवो राष्ट्रं यच्छ्रेष्ठो भवति राष्ट्रेणैव राष्ट्रमव
रुद्धे वसिष्ठः समानानां भवति ग्रामकामाय होतव्या राष्ट्रं
वै राष्ट्रभृतो राष्ट्रं संजाता राष्ट्रेणैवास्मै राष्ट्रं संजातानव
रुद्धे ग्रामी॥२२॥

एव भवत्यधिदेवने जुहोत्यधिदेवन एवास्मै सजातानव
रुद्धे त एनमवरुद्धा उप तिष्ठन्ते रथमुख ओजंस्कामस्य
होतव्या ओजो वै राष्ट्रभृत ओजो रथ ओजंसेवास्मा
ओजोऽव रुद्ध ओजस्व्येव भवति यो राष्ट्रादपभूतः

स्यात्तस्मै होतॄव्यां यावन्तोऽस्य रथाः स्युस्तान्ब्रूयाद्युद्धमिति
राष्ट्रमेवास्मै युनक्ति॥२३॥

आहुतयो वा एतस्याक्लृप्ता यस्य राष्ट्रं न कल्पते स्वरथस्य
दक्षिणं चक्रम्प्रवृह्य नाडीमभि जुहुयादाहुतीरेवास्य कल्पयति
ता अस्य कल्पमाना राष्ट्रमनु कल्पते संग्रामे संयन्ते होतॄव्यां
राष्ट्रं वै राष्ट्रभृतो राष्ट्रे खलु वा एते व्यायच्छन्ते ये संग्रामं
संयन्ति यस्य पूर्वस्य जुह्वति स एव भवति जयति तं संग्रामं
मान्धुक इध्मः॥२४॥

भुवत्यङ्गारा एव प्रतिवेष्टमाना अमित्राणामस्य सेनां
प्रति वेष्टयन्ति य उन्माद्येत्तस्मै होतॄव्यां गन्धर्वाप्सरसो वा
एतमुन्मादयन्ति य उन्माद्यत्येते खलु वै गन्धर्वाप्सरसो
यद्राष्ट्रभृतस्तस्मै स्वाहा ताभ्यः स्वाहेति जुहोति
तेनैवैनाञ्छमयति नैयग्रोध औदुम्बर आश्वत्थः प्लाक्ष
इतीध्मो भवत्येते वै गन्धर्वाप्सरसां गृहाः स्व एवैनान्॥२५॥

आयतने शमयत्यभिचरता प्रतिलोमं होतॄव्याः
प्राणानेवास्य प्रतीचः प्रति यौति तं ततो येन केन च स्तृणुते
स्वकृत इरिणे जुहोति प्रदरे वैतद्वा अस्यै निर्ऋतिगृहीतं

निर्ऋतिगृहीत एवैनं निर्ऋत्या ग्राहयति यद्वाचः क्रूरन्तेन
वषट्करोति वाच एवैनं क्रूरेण प्र वृश्चति ताजगार्तिमाच्छति
यस्य कामयेतान्नाद्यम्॥२६॥

आ ददीयेति तस्य सभायामुत्तानो निपद्य भुवनस्य
पत इति तृणानि सं गृह्णीयात्प्रजापतिर्वै भुवनस्य पतिः
प्रजापतिनैवास्यान्नाद्यमा दत्त इदमहममुष्यामुष्यायणस्यान्नाद्यः
हरामीत्याहान्नाद्यमेवास्य हरति षड्विहरति षड्वा
ऋतवः प्रजापतिनैवास्यान्नाद्यमादायर्तवोऽस्मा अनु प्र
यच्छन्ति॥२७॥

यो ज्येष्ठबन्धुरपभूतः स्यात्तः स्थलेऽवसाय्य ब्रह्मोदनं
चतुःशरावम्पक्त्वा तस्मै होतव्या वर्षं वै राष्ट्रभृतो वर्षं स्थलं
वर्षणैवेनं वर्षं समानानां गमयति चतुःशरावो भवति
दिक्ष्वैव प्रति तिष्ठति क्षीरे भवति रुचमेवास्मिन्दधात्युद्धरति
शृतत्वाय सर्पिष्वान्भवति मेध्यत्वाय चत्वारं आर्षेयाः
प्राश्नन्ति दिशामेव ज्योतिषि जुहोति॥२८॥

ग्रामी युनक्तीध्मः स्व एवैनान्नाद्यं यच्छन्त्येकान्नपञ्चाशच्च॥८॥ [८]

देविका निर्वपेत्प्रजाकामश्छन्दाः सि वै देविकाश्छन्दाः सीव

खलु वै प्रजाश्छन्दोभिरेवास्मै प्रजाः प्र जनयति प्रथमं धातारं
 करोति मिथुनी एव तेन करोत्यन्वेवास्मा अनुमतिर्मन्यते
 राते राका प्र सिनीवाली जनयति प्रजास्वेव प्रजातासु
 कुह्वा वाचं दधात्येता एव निर्वपेत्पशुकामश्छन्दांसि वै
 देविकाश्छन्दांसि॥ २९॥

इव खलु वै पशवश्छन्दोभिरेवास्मै पशून् जनयति प्रथमं
 धातारं करोति प्रैव तेन वापयत्यन्वेवास्मा अनुमतिर्मन्यते
 राते राका प्र सिनीवाली जनयति पशून् प्रजातान्कुह्वा
 प्रतिं ष्ठापयत्येता एव निर्वपेद्भ्रामकामश्छन्दांसि वै
 देविकाश्छन्दांसीव खलु वै ग्रामश्छन्दोभिरेवास्मै
 ग्रामम्॥ ३०॥

अव रुद्धे मध्यतो धातारं करोति मध्यत एवेनं
 ग्रामस्य दधात्येता एव निर्वपेज्ज्योगामयावी छन्दांसि
 वै देविकाश्छन्दांसि खलु वा एतमभि मन्यन्ते यस्य
 ज्योगामयति छन्दोभिरेवैनमगदं करोति मध्यतो धातारं
 करोति मध्यतो वा एतस्याक्लृप्तं यस्य ज्योगामयति मध्यत
 एवास्य तेन कल्पयत्येता एव निः॥ ३१॥

व॒पे॒द्यं य॒ज्ञो नो॒प॒नमे॒च्छन्दा॑सि॒ वै दे॒वि॒का॒श्छन्दा॑सि॒
 खलु॒ वा ए॒तं नो॒प॑ नमन्ति॒ यं य॒ज्ञो नो॒प॒नम॑ति प्रथ॒मं धा॒तारं॑
 करोति॒ मुख॒त ए॒वास्मै॒ छन्दा॑सि॒ दधा॒त्यु॒पै॒नं य॒ज्ञो न॑मत्ये॒ता
 ए॒व निर्व॑पेदी॒जान॑श्छन्दा॑सि॒ वै दे॒वि॒का या॒तया॑मानी॒व खलु॒
 वा ए॒तस्य॒ छन्दा॑सि॒ य ई॒जान॑ उ॒त्त॒मं धा॒तारं॑ करोति॥ ३२॥

उ॒परि॑ष्टादे॒वास्मै॒ छन्दा॑स्यया॒तया॑मान्य॒व॑ रु॒न्ध्र
 उ॒पै॒नमु॒त्त॒रो य॒ज्ञो न॑मत्ये॒ता ए॒व निर्व॑पेद्य॒म्मे॒धा नो॒प॒नमे॒च्छन्दा॑सि॒
 वै दे॒वि॒का॒श्छन्दा॑सि॒ खलु॒ वा ए॒तं नो॒प॑ नमन्ति॒ य॒म्मे॒धा
 नो॒प॒नम॑ति प्रथ॒मं धा॒तारं॑ करोति॒ मुख॒त ए॒वास्मै॒ छन्दा॑सि॒
 दधा॒त्यु॒पै॒न॒म्मे॒धा न॑मत्ये॒ता ए॒व निर्व॑पेत्॥ ३३॥

रु॒क्का॑म॒श्छन्दा॑सि॒ वै दे॒वि॒का॒श्छन्दा॑सी॒व खलु॒
 वै रु॒क्छन्दा॑भिरे॒वास्मि॒न्नु॒चं दधा॑ति क्षी॒रे भ॑वन्ति॒
 रु॒च॑मे॒वास्मि॑न्दधति॒ मध्य॑तो धा॒तारं॑ करोति॒ मध्य॑त
 ए॒वैन॑ रु॒चो द॑धाति गाय॒त्री वा अ॒नु॒मति॑स्त्रि॒ष्टु॒ग्रा॒का जग॑ती
 सि॒नीवा॒ल्य॑नु॒ष्टु॒प्कु॒हूर्धा॑ता वं॒ष॒द्वारः॑ पू॒र्व॒प॒क्षो रा॒काप॑र॒प॒क्षः
 कु॒हूर॑मावा॒स्या॑ सि॒नीवा॒ली पौ॑र्ण॒मा॒स्य॑नु॒मति॑श्च॒न्द्रमा॑ धा॒ता-
 ऽष्टौ॥ ३४॥

वसवोऽष्टाक्षरा गायत्र्येकादश रुद्रा एकादशाक्षरा
 त्रिष्टुब्धादशादित्या द्वादशाक्षरा जगती प्रजापतिरनुष्टुब्धाता
 वषट्कार एतद्वै देविकाः सर्वाणि च छन्दांसि सर्वाश्च देवता
 वषट्कारस्ता यथ्सह सर्वा निर्वपेदीश्वरा एनम्प्रदहो द्वे प्रथमे
 निरुप्य धातुस्तृतीयं निर्वपेत्तथो एवोत्तरे निर्वपेत्तथैनं न प्र
 दहन्त्यथो यस्मै कामाय निरुप्यन्ते तमेवाभिरुपाप्नोति ॥ ३५ ॥

पशुकामश्छन्दांसि वै देविकाश्छन्दांसि ग्रामङ्कल्पयत्येता एव निरुत्तमन्धातारं करोति
 मेधा नमत्येता एव निर्वपेदष्टौ दहन्ति नवं च ॥ १ ॥ देविकाः प्रजाकामो मिथुनी पशुकाम ॥ [१]

वास्तोष्पते प्रति जानीह्यस्मान्त्स्वावेशो अनमीवो भवा
 नः। यत्त्वेमहे प्रति तन्नो जुषस्व शं न एधि द्विपदे शं
 चतुष्पदे। वास्तोष्पते शग्मया ससदा ते सक्षीमहि रण्वया
 गातुमत्या। आवः क्षेम उत योगे वरं नो यूयम्पात स्वस्तिभिः
 सदा नः। यत्सायम्प्रातरग्निहोत्रं जुहोत्याहुतीष्टका एव ता उप
 धत्ते ॥ ३६ ॥

यजमानोऽहोरात्राणि वा एतस्येष्टका य आहिताग्निर्यत्सायम्
 कृत्वोप धत्ते दशं समानत्रं जुहोति दशाक्षरा विराड्विराजमेवास्वेष्ट
 कृत्वोप धत्तेऽथो विराज्येव यज्ञमाप्नोति चित्यश्चित्योऽस्य

भवति तस्माद्यत्र दशोषित्वा प्रयाति तद्यज्ञवास्त्ववास्त्वेव
तद्यत्ततोऽर्वाचीनम्॥ ३७॥

रुद्रः खलु वै वास्तोष्पतिर्यदहुत्वा वास्तोष्पतीयम्प्रयायाद्रुद्र
एनम्भूत्वाग्निरनूत्थाय हन्याद्वास्तोष्पतीयं जुहोति
भागधेयेनैवैनं शमयति नार्तिमाच्छति यजमानो यद्युक्ते
जुहुयाद्यथा प्रयाते वास्तावाहुतिं जुहोति तादृगेव तद्यदयुक्ते
जुहुयाद्यथा क्षेम आहुतिं जुहोति तादृगेव तदहुतमस्य
वास्तोष्पतीयं स्यात्॥ ३८॥

दक्षिणो युक्तो भवति सव्योऽयुक्तोऽथ वास्तोष्पतीयं
जुहोत्युभयमेवाकरपरिवर्गमेवैनं शमयति यदेकया
जुहुयाद्विहोमं कुर्यात्पुरोनुवाक्यामनूच्य याज्यया जुहोति
सदेवत्वाय यद्धुत आदध्याद्रुद्रं गृहानन्वारोहयेद्यदव-
क्षाणान्यसम्प्रक्षाप्य प्रयायाद्यथा यज्ञवेशसं वादहनं
वा तादृगेव तदयं ते योनिर्ऋत्विय इत्यरण्योः
समारोहयति॥ ३९॥

एष वा अग्रेर्योनिः स्व एवैनं योनौ समारोहयत्यथो
खल्वाहुर्यदरण्योः समारूढो नश्येदुदस्याग्निः सीदेत्पुनराधेयः

स्यादिति या ते अग्ने यज्ञियां तनूस्तयेह्यारोहेत्यात्मन्समारोहय
यजमानो वा अग्रेर्योनिः स्वायामेवैनं योन्याः
समारोहयते॥४०॥

धृत्तेऽर्वाचीनः स्यात्समारोहयति पञ्चचत्वारिंशच्च॥१०॥ [१०]

त्वमग्ने बृहद्वयो दधांसि देव दाशुषैः। कविर्गृहपतिर्युवा॥
हव्यवाङ्गिरजरः पिता नो विभुर्विभावा सुदृशीको
अस्मे। सुगार्हपत्याः समिषो दिदीह्यस्मद्रियुख्सम्मिमीहि
श्रवांसि। त्वं च सोम नो वशो जीवातुं न
मरामहे। प्रियस्तोत्रो वनस्पतिः। ब्रह्मा देवानां पदवीः
कवीनामृषिर्विप्राणाम्महिषो मृगाणाम्। श्येनो गृध्राणां
स्वर्धितिर्वनानां सोमः॥४१॥

पवित्रमत्यैति रेभन्। आ विश्वदेवः सत्पतिः सूक्तैरद्या
वृणीमहे। सत्यसंवः सवितारम्॥ आ सत्येन रजसा
वर्तमानो निवेशयन्नमृतम्मर्त्यं च। हिरण्ययेन सविता रथेना
देवो याति भुवना विपश्यन्। यथा नो अदितिः करत्पश्चे
नृभ्यो यथा गवैः। यथा तोकाय रुद्रियम्। मा नस्तोके तनये
मा न आयुषि मा नो गोषु मा॥४२॥

नो अश्वेषु रीरिषः। वीरान्मा नो रुद्र भामितो
 वधीर्हविष्मन्तो नमसा विधेम ते। उदप्रुतो न वयो
 रक्षमाणा वावदतो अभ्रियस्येव घोषाः। गिरिभ्रजो
 नोर्मयो मदन्तो बृहस्पतिमभ्यर्का अनावन्। ह॑सैरिव
 सखिभिर्वावदद्विरश्मन्मयानि नहन्। व्यस्यन्। बृहस्पतिरभि
 कनिक्रदद्वा उत प्रास्तौदुच्च विद्वा॑ अंगायत्। एन्द्र॑ सान॒सि॑
 रयिम्॥४३॥

सजित्वान॑ सदा॒सह॑म्। वर्षिष्ठ॑मृतये॑ भर। प्र संसाहिषे
 पुरुहूत॑ शत्रू॒ज्येष्ठ॑स्ते शुष्म॑ इह रा॒तिर॑स्तु। इन्द्रा॑ भर॒ दक्षि॑णेना
 वसू॑नि पतिः॒ सिन्धू॑नामसि रे॒वती॑नाम्। त्व॑ सु॒तस्य॑ पी॒तये॑
 स॒द्यो वृ॒द्धो अ॑जायथाः। इन्द्र॑ ज्यैष्ठ्या॑य सु॒क्रतो॑। भुव॑स्त्वमिन्द्र
 ब्रह्म॑णा म॒हान्भुवो॑ विश्वेषु॒ सव॑नेषु य॒ज्ञियः॑। भुवो॑ नृ॑श्च्यौ॒त्रो
 विश्व॑स्मिन्भरे॒ ज्येष्ठ॑श्च म॒त्रः॥४४॥

वि॒श्वच॒र॒षणे॑। मि॒त्रस्य॑ च॒र॒षणी॑धृतः॒ श्रवो॑ दे॒वस्य॑
 सान॒सिम्। स॒त्यं चि॒त्रश्र॑वस्तमम्। मि॒त्रो जना॑न् यातयति
 प्रजा॑नन्मि॒त्रो दा॑धार पृथि॒वीमु॑त द्याम्। मि॒त्रः कृ॑ष्टीरनि॑मिषा॒भि
 च॑ष्टे स॒त्याय॑ ह॒व्यं घृ॑तवद्विधेम। प्र स मि॒त्र म॑र्तो अस्तु
 प्रय॑स्वान् यस्त॑ आदित्य॒ शिक्ष॑ति व्र॒तेन॑। न ह॑न्यते॒ न जी॑यते॒

त्वोतो नैनम२हो अश्रोत्यन्तितो न दूरात्। यत्॥४५॥

चिद्धि ते विशो यथा प्र देव वरुण व्रतम्। मिनीमसि
द्यविद्यवि। यत्किं चेदं वरुण दैव्ये जनेऽभिद्रोह-
म्मनुष्याश्चरामसि। अचिन्ती यत्तव धर्मा युयोपिम मा
नस्तस्मादेनसो देव रीरिषः। कित्वासो यद्रिरिपुर्न दीवि
यद्वा घा सत्यमुत यन्न विद्म। सर्वा ता वि ष्य शिथिरेव
देवाथा ते स्याम वरुण प्रियासः॥४६॥

सोमो गोषु मा रयिं मन्त्रो यच्छिथिरा सप्त च॥११॥ [११]

पूर्णर्षयोऽग्निना ये देवाः सूर्यो मा सन्त्वा नह्यामि वषट्कारः स खंदिर उपयामगृहीतोऽसि
यां वै त्वे ऋतुम्प्र देवमेकादश॥११॥ पूर्णा संहजान्तवाग्ने प्राणैरेव षट्त्रिंशत्॥३६॥ पूर्णा सन्ति
देवाः॥ [१२]

॥पञ्चमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां तृतीयकाण्डे पञ्चमः प्रश्नः॥

पूर्णा पश्चादुत पूर्णा पुरस्तादुन्मध्यतः पौर्णमासी जिगाय।
तस्यां देवा अधि संवसन्त उत्तमे नाकं इह मादयन्ताम्।
यत्ते देवा अदधुर्भागधेयममावास्ये संवसन्तो महित्वा। सा

नो यज्ञमिपृहि विश्ववारे रयिं नो धेहि सुभगे सुवीरम्।
निवेशनी संगमनी वसूनां विश्वां रूपाणि वसून्त्यावेशयन्ती।
सहस्रपोषः सुभगा रराणा सा न आ गुन्वर्चसा॥१॥

संविदाना। अग्नीषोमौ प्रथमौ वीर्येण वसून्नुद्रानादित्यानिह
जिन्वतम्। माध्यः हि पौर्णमासं जुषेथां ब्रह्मणा
वृद्धौ सुकृतेन सातावथास्मभ्यः सहवीराः रयिं नि
यच्छतम्। आदित्याश्चाङ्गिरसश्चाग्नीनादधत ते दर्शपूर्णमासौ
प्रेप्सन्तेषामङ्गिरसां निरुप्तः हविरासीदथादित्या एतौ
होमावपश्यन्तावजुहवुस्ततो वै ते दर्शपूर्णमासौ॥२॥

पूर्व आलभन्त दर्शपूर्णमासावालभमान एतौ होमौ
पुरस्ताञ्जुहुयात्साक्षादेव दर्शपूर्णमासावा लभते ब्रह्मवादिनो
वदन्ति स त्वै दर्शपूर्णमासावालभेत य एनयोरनुलोमं
च प्रतिलोमं च विद्यादित्यमावास्याया ऊर्ध्वं तदनुलोम-
म्पौर्णमास्यै प्रतीचीनं तत्प्रतिलोमं यत्पौर्णमासीम्पूर्वामालभेत
प्रतिलोममेनावा लभेतामुमपक्षीयमाणमन्वपे॥३॥

क्षीयेत सारस्वतौ होमौ पुरस्ताञ्जुहुयादमावास्या
वै सरस्वत्यनुलोममेवेनावा लभतेऽमुमाप्यायमानमन्वा

प्यायत आग्नावैष्णवमेकादशकपालम्पुरस्तान्निर्वपेत्सरस्वत्यै
 चरुः सरस्वते द्वादशकपालं यदाग्नेयो भवत्यग्निर्वै
 यज्ञमुखं यज्ञमुखमेवर्द्धिम्पुरस्ताद्धत्ते यद्वैष्णवो भवति
 यज्ञो वै विष्णुर्यज्ञमेवारभ्य प्र तनुते सरस्वत्यै चरुर्भवति
 सरस्वते द्वादशकपालोऽमावास्या वै सरस्वती पूर्णमासः
 सरस्वान्तावेव साक्षादा रभत ऋध्नोत्याभ्यान्द्वादशकपालः
 सरस्वते भवति मिथुनत्वाय प्रजात्यै मिथुनौ गावौ दक्षिणा
 समृद्धौ ॥ ४ ॥

वर्चसा वै ते दर्शपूर्णमासावप तनुते सरस्वत्यै पञ्चविंशतिश्च ॥ १ ॥ ————— [१]

ऋषयो वा इन्द्रमप्रत्यक्षं नापश्यन्तं वसिष्ठः
 प्रत्यक्षम्पश्यत्सोऽब्रवीद्ब्राह्मणं ते वक्ष्यामि यथा त्वत्पुरोहिताः
 प्रजाः प्रजनिष्यन्तेऽथ मेतरेभ्य ऋषिभ्यो मा प्र वोच इति
 तस्मा एतान्थस्तोमभागानब्रवीत्ततो वसिष्ठपुरोहिताः प्रजाः
 प्राजायन्त तस्माद्वासिष्ठो ब्रह्मा कार्यः प्रैव जायते रश्मिरसि
 क्षयाय त्वा क्षयं जिन्वेति ॥ ५ ॥

आह देवा वै क्षयो देवेभ्य एव यज्ञम्प्राह प्रेतिरसि
 धर्माय त्वा धर्मं जिन्वेत्याह मनुष्या वै धर्मो मनुष्येभ्य

ए॒व य॒ज्ञम्प्रा॒हान्वि॑तिरसि दि॒वे त्वा॒ दि॒वं जि॒न्वेत्या॑है॒भ्य ए॒व
लो॒केभ्यो॑ य॒ज्ञम्प्रा॒हं विष्ट॑म्भोऽसि वृष्ट्यै॑ त्वा॒ वृष्टिं॑ जि॒न्वेत्या॑ह
वृष्टि॑मे॒वाव॑ ॥ ६ ॥

रु॒न्ध्रे प्र॒वा॒स्यनु॑वासीत्या॑ह मिथु॒न॒त्वायो॑शिगंसि
वसु॑भ्यस्त्वा॒ वसू॑ञ्जिन्वेत्या॑हाष्टौ वस॑व॒ एका॑दश रु॒द्रा
द्वा॑द॒शादि॒त्या ए॒ताव॑न्तो॒ वै दे॒वास्ते॒भ्य ए॒व य॒ज्ञम्प्रा॒हौजो॑ऽसि
पि॒तृभ्य॑स्त्वा पि॒तृञ्जि॒न्वेत्या॑ह दे॒वाने॒व पि॒तृन॒नु सं त॑नोति
तन्तु॑रसि प्र॒जाभ्य॑स्त्वा प्र॒जा जि॒न्व ॥ ७ ॥

इत्या॑ह पि॒तृने॒व प्र॒जा अनु॑ सं त॑नोति पृ॒तना॒षाड॑सि
प॒शुभ्य॑स्त्वा प॒शूञ्जि॒न्वेत्या॑ह प्र॒जा ए॒व प॒शून्नु॑ सं
त॑नोति रे॒वद॒स्योष॑धीभ्यस्त्वौष॑धीर्जिन्वेत्या॑हौष॑धीष्वे॒व
प॒शून्प्रति॑ ष्ठापयत्यभि॒जिद॑सि यु॒क्तग्रा॒वेन्द्रा॑य॒ त्वेन्द्र॑
जि॒न्वेत्या॑हाभि॒जित्या॑ अधि॑पतिरसि प्रा॒णाय॑ त्वा प्रा॒णम् ॥ ८ ॥

जि॒न्वेत्या॑ह प्र॒जास्वे॒व प्रा॒णान्द॑धाति त्रि॒वृद॑सि
प्र॒वृद॑सीत्या॑ह मिथु॒न॒त्वाय॑ स॒रोहो॑ऽसि नी॒रोहो॑ऽसीत्या॑ह
प्रजा॑त्यै वसु॑कोऽसि॒ वेष॑श्चिरसि॒ वस्य॑ष्टि॒सीत्या॑ह
प्रति॑ष्ठित्यै ॥ ९ ॥

जिन्वेत्येवं प्रजा जिन्व प्राणत्रिंशच्च॥२॥ [२]

अग्निना देवेन पृतना जयामि गायत्रेण छन्दसा
त्रिवृता स्तोमेन रथंतरेण साम्ना वषट्कारेण वज्रेण
पूर्वजान्भ्रातृव्यानधरान्पादयाम्यवैनान्बाधे प्रत्यैनान्नुदे-
ऽस्मिन्क्षयेऽस्मिन्भूमिलोके योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मो
विष्णोः क्रमेणात्यैनान्क्रामामीन्द्रेण देवेन पृतना जयामि
त्रैष्टुभेन छन्दसा पञ्चदशेन स्तोमेन बृहता साम्ना वषट्कारेण
वज्रेण॥१०॥

सहजान् विश्वेभिर्देवेभिः पृतना जयामि जागतेन
छन्दसा सप्तदशेन स्तोमेन वामदेव्येन साम्ना वषट्कारेण
वज्रेणापरजानिन्द्रेण सयुजो वयं सांसह्याम पृतन्यतः।
घ्नन्तो वृत्राण्यप्रति। यत्ते अग्ने तेजस्तेनाहं तेजस्वी भूयासं
यत्ते अग्ने वर्चस्तेनाहं वचस्वी भूयासं यत्ते अग्ने हरस्तेनाहं
हरस्वी भूयासम्॥११॥

बृहता साम्ना वषट्कारेण वज्रेण षट्त्वारिंशच्च॥३॥ [३]

ये देवा यज्ञह्नो यज्ञमुषः पृथिव्यामध्यासन्ते। अग्निर्मा
तेभ्यो रक्षतु गच्छेम सुकृतो वयम्। आगन्म मित्रावरुणा

वरेण्या रात्रीणाम्भागो युवयोर्यो अस्ति। नाकं गृह्णाणाः
सुकृतस्य लोके तृतीये पृष्ठे अधि रोचने दिवः। ये देवा यज्ञह्नो यज्ञमुषोऽन्तरिक्षेऽध्यासन्ते। वायुर्मा तेभ्यो रक्षतु
गच्छेम सुकृतो वयम्। यास्ते रात्रीः सवितः॥१२॥

देवयानीरन्तरा द्यावापृथिवी वियन्ति। गृहैश्च सर्वैः प्रजया
न्वग्रे सुवो रुहाणास्तरता रजांसि। ये देवा यज्ञह्नो
यज्ञमुषो दिव्यध्यासन्ते। सूर्यो मा तेभ्यो रक्षतु गच्छेम
सुकृतो वयम्। येनेन्द्राय समभरः पयांस्युत्तमेन हविषा
जातवेदः। तेनाग्रे त्वमुत वर्धयेम९ सजाताना९ श्रेष्ठ आ
धेह्येनम्। यज्ञह्नो वै देवा यज्ञमुषः॥१३॥

सन्ति त एषु लोकेष्वासत आददाना विमथ्नाना यो
ददाति यो यजते तस्य। ये देवा यज्ञह्नः पृथिव्यामध्यासन्ते
ये अन्तरिक्षे ये दिवीत्याहेमानेव लोका९स्तीर्त्वा सगृहः
सपशुः सुवर्गं लोकमेत्यप वै सोमैनेजानाद्देवतांश्च यज्ञश्च
क्रामन्त्याग्रेयं पञ्चकपालमुदवसानीयं निर्वपेदग्निः सर्वा
देवताः॥१४॥

पाङ्क्तौ यज्ञो देवतांश्चैव यज्ञं चाव रुन्दे गायत्रो वा

अ॒ग्निर्गा॒य॒त्र॒छन्दा॒स्तं छन्द॑सा व्य॒र्धय॑ति यत्पञ्च॑कपालं
 क॒रोत्य॑ष्टाक॑पालः का॒र्योऽष्टा॑क्षरा गाय॒त्री गा॒य॒त्रो-
 ऽग्निर्गा॒य॒त्र॒छन्दाः॑ स्वेनै॒वैनं॑ छन्द॑सा सम॒र्धय॑ति प॒ङ्क्तौ
 याज्या॑नुवा॒क्ये भव॑तः पाङ्क्तौ य॒ज्ञस्तेनै॒व य॒ज्ञान्नैति॑॥१५॥

स॒वि॒त॒र्दे॒वा य॑ज्ञ॒मुषः॒ सर्वा॑ दे॒वता॒स्त्रि॒च॒त्वारि॑श॒च्च॥४॥ [४]

सूर्यो॑ मा दे॒वो दे॒वेभ्यः॑ पातु वा॒युर॒न्तरि॑क्षाद्यज॑मानो-
 ऽग्नि॑र्मा पातु चक्षु॑षः। सक्ष॒ शूष॒ सवि॑त॒र्विश्व॑च॒र्षण
 ए॒तेभिः॑ सोम॒ नाम॑भिर्वि॒धेम ते॒ तेभिः॑ सोम॒ नाम॑भिर्वि॒धेम
 ते। अ॒हम्प॒रस्ता॑द॒हम॒वस्ता॑द॒हं ज्योति॑षा॒ वि तमो॑
 ववार। यद॒न्तरि॑क्षं तदु॒ मे पि॒ताभू॑द॒हं सूर्य॑मु॒भयतो॑
 ददर्श॑ह॒म्भूया॑समुत्त॒मः संमा॑नानाम्॥१६॥

आ संमु॑द्रादाऽन्तरि॑क्षात्प्र॒जाप॑तिरु॒दधिं च्या॑वया॒तीन्द्रः॒ प्र
 स्रौ॑तु म॒रुतो॑ व॒र्षय॑न्तू॒न्न॑म्भय पृथि॒वीम्भि॒न्द्दीदं॑ दि॒व्यं नमः॑।
 उ॒द्रो दि॒व्यस्य॑ नो दे॒हीशा॑नो॒ वि सृ॑जा॒ दृति॑म्। प॒शवो॑ वा ए॒ते
 यदा॑दि॒त्य ए॒ष रु॒द्रो यद॑ग्नि॒रोष॑धीः प्रास्या॒ग्नावा॑दि॒त्यं जु॑होति
 रु॒द्रादे॒व प॒शून्त॑र्दधा॒त्यथो॒ ओष॑धीष्वे॒व प॒शून्॥१७॥

प्रति॑ ष्ठापयति॑ क॒विर्य॒ज्ञस्य॑ वि त॑नोति॒ पन्थां॑ नाक॑स्य
 पृ॒ष्ठे अधि॑ रोच॒ने दि॒वः। येन॑ ह॒व्यं वह॑सि॒ यासि॑ दू॒त इ॒तः
 प्रचे॑ता अ॒मुतः॑ सनी॑यान्। यास्ते॒ विश्वाः॑ स॒मिधः॑ सन्त्य॑ग्रे याः
 पृथि॑व्याम्ब॒र्हिषि॑ सूर्ये॒ याः। तास्ते॑ गच्छ॒न्त्वाहु॑तिं घृ॒तस्य॑
 देवा॑यते यज॑मानाय॒ शर्म॑। आ॒शासा॑नः सु॒वीर्य॑ꣳ रा॒यस्पोष॑ꣳ
 स्व॒श्विय॑म्। बृह॒स्पति॑ना रा॒या स्व॒गाकृ॑तो॒ मह्यं॑ यज॑मानाय
 तिष्ठ॥१८॥

समा॒नाना॒मोष॑धीष्वेव प॒शून्मह्यं॑ यज॑माना॒यैकञ्च॑॥५॥ ————— [५]

सं त्वा॑ न॒ह्यामि॒ पय॑सा घृ॒तेन॒ सं त्वा॑ न॒ह्याम्य॒प ओष॑धीभिः।
 सं त्वा॑ न॒ह्यामि॒ प्र॒जया॒हम॑द्य सा दी॑क्षिता सं॒नवो॑ वाज॑म॒स्मे।
 प्रैतु॑ ब्रह्म॑ण॒स्पती॒ वेदिं॑ वर्णे॒न सी॑दतु। अथा॒हम॑नुका॒मिनी॒ स्वे
 लो॒के वि॒शा इ॒ह। सु॒प्रज॑स॒स्त्वा व॒यꣳ सु॒पती॒रुप॑ सेदिम। अ॒ग्ने
 सप॑त्न॒दम्भ॑न॒मद॑ब्धासो॒ अदा॑भ्यम्। इ॒मं वि॒ ष्या॑मि॒ वरु॑णस्य॒
 पाश॑म्॥१९॥

यम॑ब॒ध्रीत॑ सवि॒ता सु॒केतः॑। धा॒तुश्च॒ योनौ॑ सु॒कृत॑स्य॒ लो॒के
 स्यो॒नं मे॑ स॒ह प॒त्यां करो॑मि। प्रेह्य॒देह्य॑तस्य॒ वामी॑रन्व॒ग्निस्ते॒-
 ऽग्रं॑ नय॒त्वदि॑ति॒र्मध्यं॑ ददताꣳ रु॒द्राव॑सृ॒ष्टासि॑ यु॒वा नाम॒ मा

मां हि॑सी॒र्वसु॑भ्यो रु॒द्रेभ्य॑ आदि॒त्येभ्यो॑ वि॒श्वेभ्यो॑ वो दे॒वेभ्यः॑
प॒त्रेज॑नीर्गृह्णामि य॒ज्ञाय॑ वः प॒त्रेज॑नीः सादयामि वि॒श्वस्य॑ ते
वि॒श्वाव॑तो वृ॒ष्णि॒याव॑तः॥ २०॥

तवा॑ग्ने वा॒मीर॑नु॒ संदृ॑शि वि॒श्वा रेता॑सि धि॒षीया॑गं दे॒वान्
य॒ज्ञो नि॑ दे॒वीर्दे॒वेभ्यो॑ य॒ज्ञम॑शिषन्नस्मिन्सु॒न्वति॑ यज॑मान
आ॒शिषः॑ स्वाहा॑कृताः समु॒द्रेष्ठा॑ गन्ध॒र्वमा॑ तिष्ठ॒ताऽनु॑। वात॑स्य
प॒त्मन्नि॒ड ई॑डि॒ताः॥ २१॥

पाशं॑ वृ॒ष्णि॒याव॑तस्त्रि॒शच्च॑॥ ६॥ [६]

व॒षट्कारो॑ वै गा॒यत्रि॑यै शिरो॑ऽच्छि॒न्नत्त॑स्यै र॒सः प॑राप॒त॒त्स
पृ॒थि॒वीम्प्रावि॑श॒त्स ख॑दि॒रोऽभ॑व॒द्यस्य॑ ख॒ादि॑रः स्रु॒वो भ॑व॒न्ति
छ॒न्द॑सामे॒व र॑से॒नाव॑ द्यति॒ सर॑सा अ॒स्याहु॑तयो भवन्ति
तृ॒तीय॑स्यामि॒तो दि॒वि सोम॑ आसी॒त्तं गा॑य॒त्र्याह॑र॒त्तस्य॑
प॒र्णम॑च्छि॒द्यत् त॑त्प॒र्णोऽभ॑व॒त्तत्प॑र्णस्य॑ प॒र्णत्वं॑ यस्य॑ प॒र्णम॑यी
जु॒हूः॥ २२॥

भ॑व॒न्ति सौ॒म्या अ॒स्याहु॑तयो भवन्ति जुष॒न्तोऽस्य॑ दे॒वा
आहु॑तीर्दे॒वा वै ब्र॑ह्म॒न्नव॑दन्त॒ तत्प॑र्ण उपा॑शृणो॒त्सुश्र॑वा॒ वै नाम॑
यस्य॑ प॒र्णम॑यी जुहू॒र्भव॑न्ति न पा॒पः श्लो॑कः॑ शृ॒णोति॑ ब्रह्म॒

वै पु॒र्णो वि॒ष्मरु॒तोऽन्नं वि॒ष्मरु॒तोऽश्व॑त्थो यस्य॑ पु॒र्णमयी॑
जु॒हूर्भव॑त्याश्व॑त्थ्युप॒भृद्ब्रह्म॑णै॒वान्न॑मव॑ रु॒द्धेऽथो॑ ब्रह्म॑॥ २३॥

ए॒व वि॒श्यध्यू॑हति रा॒ष्ट्रं वै पु॒र्णो वि॒डंश्व॑त्थो
यत्पु॒र्णमयी॑ जु॒हूर्भव॑त्याश्व॑त्थ्युप॒भृद्राष्ट्र॑मे॒व वि॒श्यध्यू॑हति
प्र॒जाप॑ति॒र्वा अ॑जुहो॒त्सा यत्राहु॑तिः प्र॒त्यति॑ष्ठ॒त्ततो॑ वि॒कङ्क॑त॒
उद॑तिष्ठ॒त्ततः॑ प्र॒जा अ॑सृज॒त यस्य॑ वै॒कङ्क॑ती ध्रु॒वा भव॑ति॒
प्रत्ये॒वास्याहु॑तय॒स्तिष्ठ॑न्त्यथो॒ प्रैव जा॑यत ए॒तद्वै सु॒चा९
रू॒पं यस्यै॒व९रू॒पाः सु॒चो भव॑न्ति॒ सर्वा॑ण्ये॒वैन॑९ रू॒पाणि॑
प॒शूनामु॑प॒ तिष्ठ॑न्ते॒ नास्या॑प॒रूप॑मा॒त्मजा॑यते॥ २४॥

जुहूरथो ब्रह्मं सुचा९ सप्तदश च॥७॥ [७]

उ॒प॒या॒मगृ॑हीतोऽसि प्र॒जाप॑तये त्वा ज्योति॑ष्मते
ज्योति॑ष्मन्तं गृ॒ह्णामि॑ दक्षाय॑ दक्ष॒वृधे॑ रा॒तं दे॒वेभ्यो॑-
ऽग्नि॑जिह्वेभ्य॑स्त्वर्तायुभ्य॒ इन्द्र॑ज्येष्ठेभ्यो॒ वरु॑णराजभ्यो॒
वाता॑पिभ्यः पु॒र्जन्या॑त्मभ्यो दि॒वे त्वान्तरि॑क्षाय त्वा पृथि॒व्यै
त्वापे॑न्द्र द्विष॒तो मनो॑ऽप॒ जिज्या॑सतो ज॒ह्यप॒ यो नो॑-
ऽराती॑यति॒ तं ज॑हि प्रा॒णाय॑ त्वापा॒नाय॑ त्वा व्या॒नाय॑ त्वा
स॒ते त्वा॑स॒ते त्वा॒द्भ्यस्त्वौष॑धीभ्यो॒ विश्वे॑भ्य॒स्त्वा भू॑तेभ्यो॒ यतः॑

प्रजा अक्विद्रा अजायन्त तस्मै त्वा प्रजापतये विभूदात्रे
ज्योतिष्मते ज्योतिष्मन्तं जुहोमि॥२५॥

ओषधीभ्यश्चतुर्दश च॥८॥ [८]

यां वा अध्वर्युश्च यजमानश्च देवतामन्तरितस्तस्या आ
वृश्चेते प्राजापत्यं दधिग्रहं गृहीयात्प्रजापतिः सर्वा देवता
देवताभ्य एव नि हुवाते ज्येष्ठो वा एष ग्रहाणां यस्यैष
गृह्यते ज्येष्ठमेव गच्छति सर्वासां वा एतद्देवतानां रूपं
यदेष ग्रहो यस्यैष गृह्यते सर्वाण्येवैनं रूपाणि पशूनामुप
तिष्ठन्त उपयामगृहीतः॥२६॥

असि प्रजापतये त्वा ज्योतिष्मते ज्योतिष्मन्तं
गृह्णामीत्याहु ज्योतिरेवैनं समानानां करोत्यग्निजिह्वेभ्यस्त्वर्ता
इत्याहैतावतीर्वै देवतास्ताभ्य एवैनं सर्वाभ्यो गृह्णात्यपेन्द्र
द्विषतो मन इत्याहु भ्रातृव्यापनुत्यै प्राणाय त्वापानाय
त्वेत्याहु प्राणानेव यजमाने दधाति तस्मै त्वा प्रजापतये
विभूदात्रे ज्योतिष्मते ज्योतिष्मन्तं जुहोमि॥२७॥

इत्याहु प्रजापतिः सर्वा देवताः सर्वाभ्य एवैनं

देवताभ्यो जुहोत्याज्यग्रहं गृहीयात्तेजस्कामस्य तेजो वा
 आज्यन्तेजस्यैव भवति सोमग्रहं गृहीयाद्ब्रह्मवर्चस्कामस्य
 ब्रह्मवर्चसं वै सोमो ब्रह्मवर्चस्यैव भवति दधिग्रहं
 गृहीयात्पशुकामस्योर्वे दध्यूर्कपर्शव ऊर्जेवास्मा ऊर्जं
 पशूनव रुद्धे॥२८॥

उपयामगृहीतो जुहोमि त्रिचत्वारिंशच्च॥१॥ [१]

त्वे क्रतुमपि वृञ्जन्ति विश्वे द्विर्यदेते त्रिर्भवन्त्यूमाः। स्वादोः
 स्वादीयः स्वादुना सृजा समत ऊ षु मधु मधुनाभि योधि।
 उपयामगृहीतोऽसि प्रजापतये त्वा जुष्टं गृह्णाम्येष ते योनिः
 प्रजापतये त्वा। प्राणग्रहान्गृह्णात्येतावद्वा अस्ति यावदेते ग्रहाः
 स्तोमाश्छन्दांसि पृष्ठानि दिशो यावदेवास्ति तत्॥२९॥

अव रुद्धे ज्येष्ठा वा एतान्ब्राह्मणाः पुरा विद्वामक्रन्तस्मात्तेषां
 सर्वा दिशोऽभिजिता अभूवन् यस्यैते गृह्यन्ते ज्यैष्ठ्यमेव
 गच्छत्यभि दिशो जयति पञ्च गृह्यन्ते पञ्च दिशः सर्वास्वेव
 दिक्ष्वध्रुवन्ति नवनव गृह्यन्ते नव वै पुरुषे प्राणाः प्राणानेव
 यजमानेषु दधति प्रायणीये चोदयनीये च गृह्यन्ते प्राणा वै
 प्राणग्रहाः॥३०॥

प्राणैरेव प्रयन्ति प्राणैरुद्यन्ति दशमेऽहं नृह्यन्ते प्राणा वै
प्राणग्रहाः प्राणेभ्यः खलु वा एतत्प्रजा यन्ति यद्वामदेव्यं
योनेश्च्यवते दशमेऽहं न्वामदेव्यं योनेश्च्यवते यदशमेऽहं नृह्यन्ते
प्राणेभ्य एव तत्प्रजा न यन्ति ॥ ३१ ॥

तत्प्राणग्रहाः सप्तत्रिंशच्च ॥ १० ॥

प्र देवं देव्या धिया भरता जातवैदसम्। हव्या नो
वक्षदानुषक्। अयमुष्य प्र देवयुरहोता यज्ञाय नीयते। रथो न
योरभीवृतो घृणीवाश्चेतति त्मना। अयमग्निरुष्यत्यमृतादिव
जन्मनः। सहस्रश्चिथ्सर्हीयां देवो जीवातवे कृतः। इडायास्त्वा
पदे वयं नाभा पृथिव्या अधि। जातवेदो नि धीमह्यग्ने
हव्याय वोढवे ॥ ३२ ॥

अग्ने विश्वेभिः स्वनीक देवैरूर्णावन्तम्प्रथमः सीद योनिम्।
कुलायिनं घृतवन्तं सवित्रे यज्ञं नय यजमानाय साधु।
सीद होतः स्व उ लोके चिकित्वान्त्सादया यज्ञं सुकृतस्य
यो नो। देवावीर्देवान् हविषा यजास्यग्ने बृहद्यजमाने वयो धाः।
नि होता होतृषदने विदानस्त्वेषो दीदिवा अंसदथ्सुदक्षः।
अदब्धव्रतप्रमतिर्वसिष्ठः सहस्रम्भरः शुचिजिह्वो अग्निः। त्वं

दूतस्त्वम्॥ ३३॥

उ नः परस्पास्त्वं वस्य आ वृषभ प्रणेता। अग्रे तोकस्य
नस्तने तनूनामप्रयुच्छन्दीर्घद्वोधि गोपाः। अभि त्वा देव
सवितरीशानं वार्याणाम्। सदावन्भागमीमहे। मही द्यौः
पृथिवी च न इमं यज्ञमिमिक्षताम्। पिपृतां नो भरीमभिः।
त्वामग्रे पुष्करादध्यथर्वा निरमन्थत। मूर्ध्नो विश्वस्य वाघतः।
तमु॥ ३४॥

त्वा दध्यङ्घ्रिः पुत्र ईधे अथर्वणः। वृत्रहणम्पुरंदरम्। तमु
त्वा पाथ्यो वृषा समीधे दस्युहन्तमम्। धनंजयः रणेरणे।
उत ब्रुवन्तु जन्तव उदग्निर्वृत्रहाजनि। धनंजयो रणेरणे। आ
यः हस्ते न खादिनः शिशुं जातं न बिभ्रति। विशामग्निः
स्वध्वरम्। प्र देवं देववीतये भरता वसुवित्तमम्। आ स्वे
योनौ नि षीदतु। आ॥ ३५॥

जातं जातवेदसि प्रियः शिशीतातिथिम्। स्योन
आ गृहपतिम्। अग्निनाग्निः समिध्यते कविर्गृहपतिर्युवा॥
हव्यवाङ्मुह्यस्यः। त्वः ह्यग्रे अग्निना विप्रो विप्रेण
सन्धस्ता। सखा सख्या समिध्यसे॥ तम्मर्जयन्त

सु॒क्रतु॑म्पु॒रोया॑वा॒नमा॒जिषु॑। स्वे॒षु क्ष॑ये॒षु वा॒जिन॑म्। य॒ज्ञेन॑
 य॒ज्ञम॑यजन्त दे॒वास्ता॑नि॒ धर्मा॑णि प्रथ॒मान्या॑सन्। ते ह
 नाक॑म्महि॒मानः॑ सचन्ते॒ यत्र॒ पूर्वे॑ सा॒ध्याः सन्ति॑ दे॒वाः॥३६॥

वोढे॑वे दू॒तस्त्वन्त॑मुं सी॒दत्वा॑ यत्र॑ च॒त्वारि॑ च॥११॥ [११]

यु॒ञ्जान॑ इ॒माम॑गृ॒भ्णं दे॒वस्य॑ सन्ते॒ वि पा॑र्जसा॒ वस॑वस्त्वा॒ समा॑स्त्वो॒र्ध्वा अ॒स्याकू॑तिं॒ यद॑ग्रे
 यान्य॑ग्रे॒ यं यु॒ज्ञमेका॑दश॥११॥ यु॒ञ्जानो॑ वर्म॑ च स्थ आ॒दित्या॑स्त्वा॒ भार॑ती॒ स्वा॑ अह॑
 षट्त्वारि॑शत्॥४६॥ यु॒ञ्जानो॑ वा॒र्जेवा॑जे॥ [१२]